

2
А 51

**Исломнинг
беш устуни**

ҲАЖ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ
ТОШКЕНТ ИСЛОМ УНИВЕРСИТЕТИ
ИСЛОМШУНОСЛИК ИЛМИЙ-
ТАДҚИҚОТ МАРКАЗИ

А. АЛЛОҚУЛОВ

ИСЛОМНИНГ БЕШ УСТУНИ:

ҲАЖ

Тошкент ислом университети

нашриёт-матбуа оидатлиги

Тошкент — 703100

ТОШКЕНТ АХБОРОТ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ

398 227

АХБОРОТ-РЕСУРС МАРКАЗИ

УЎК: 28-57(532)

КБК: 86.38

А 51

Аллакулов, А.

Исломнинг беш устуни: ҳаж [Матн] / А. Аллакулов. - Тошкент : Тошкент ислом университети, 2017. - 112 б.

КБК: 86.38

Масъул муҳаррир:

*Ж.Нажмиддинов – Исломишунослик
шмий-тадқиқот маркази директори в.б.*

*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг
5025-сонли хулосаси асосида нашрга тавсия этилди.*

ISBN 978-9943-4962-4-8

© Тошкент ислом университети
нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2017.

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Бандаларига умрида бир мартаба ҳаж қилишни фарз қилган ва исталган пайтда умра ибодатини бажаришни суннат қилган Аллоҳ таолога ҳамду санолар бўлсин.

Расулуллоҳга (соллаллоҳу алайҳи васаллам), у зотнинг оилалари ва асҳобларига кўплаб салавоту саломлар бўлсин.

I. ҲАЖНИНГ ФАЗИЛАТИ ВА ИСЛОМ ДИНИДА ТУТГАН ЎРНИ

“ҲАЖ”НИНГ ТАЪРИФИ

“Ҳаж” сўзининг луғавий маъноси улуғ ишга бел боғлашдир. Мазкур фикр “Дуррул мухтор” китобида ҳам кўллаб-қувватланган. “Ниҳоя” китобида: “ҳаж” ҳар қандай нарсага қасд қилиш”, – дейилган.

Шаръий истилоҳда “ҳаж” сўзи “Байтуллоҳга махсус сифат, махсус вақт ва махсус шартлар билан бел боғлаш” деган маънони англатади.

ҲАЖ ИБОДАТИНИНГ ИСЛОМ ДИНИДА ТУТГАН ЎРНИ

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) куйидаги ҳадисда таъкидлаганидек, ҳаж ибодати исломнинг беш устунидан бири ҳисобланади:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى قَالَ: أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ،
عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "بُئِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ:
شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ،
وَأِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ"

Ибн Умар (розияллоху анху)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи васаллам): “Ислом беш нарса устига бино қилинган: “Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, Муҳаммад Аллоҳнинг Расулидир”, деб гувоҳлик бериш, намозни тўқис адо этиш, закот бериш, ҳаж қилиш ва Рамазон рўзасини тутиш”, – дедилар”. (Имом Бухорий ривояти)

Ҳаж ҳижрий тўққизинчи йилнинг охирларида Қуръони карим, ҳадиси шариф ва уммат ижмоси билан фарз бўлган. Жумладан, Аллоҳ таоло шундай деган:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

“Йўлга қодир бўлган одамлар зиммасида Аллоҳ учун Байтни ҳаж қилиш (фарзи) бордир”. (Оли Имрон сураси 97-оят)

Бошқа ояти каримада эса шундай дейилган:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ
مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ.

“Одамлар орасида (юриб, уларни) ҳажга чорлагин: улар сен сари пиёда ва ҳар қандай туяда узоқ йўллардан келурлар”.
(Ҳаж сураси 27-оят)

Ҳаж ибодати умрда бир маротаба фарз эканига қуйидаги ҳадиси шариф ҳам далолат қилади:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا فَقَالَ رَجُلٌ: أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَسَكَتَ حَتَّىٰ قَالَهَا ثَلَاثًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجِبَتْ وَلَمَّا اسْتَطَعْتُمْ ثُمَّ قَالَ: ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَاكٌ مَن كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَىٰ أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ

Абу Хурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бизга хутба қилиб:

“Эй одамлар! Аллоҳ сизларга ҳажни фарз қилди. Ҳаж қилинглар!” – дедилар.

Шунда^{сез} бир киши: “Ҳар йилими, эй Аллоҳнинг Расули!” – деди.

У зот ўша гапни уч марта айтгунча жим турдилар. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васалләм): “Ҳа, десам вожиб бўлиб қолар эди ва қодир бўлмас эдингиз. Мен сизни тарк қилган нарасада мени сиз тек қўйинг. Албатта, сиздан олдин ўтганлар саволларининг кўплиги ва анбиёларига ихтилоф қилганлари туфайли ҳалок бўлганлар. Қачон сизга бир ишни амр қилсам, уни қудратингиз етганича қилинг. Қачон сизни бир нарасадан наҳйи қилсам, уни тарк қилинг”, – дедилар”. (Муслим, Насайй ва Термизий ривоят қилишган)

Абу Ҳанифа, Абу Юсуф (рахматуллоҳи алайҳ)лардан етиб келган ривоятга кўра, барча имкониятлари бўлган киши умрида бир маротаба ҳаж қилиши фарз. Шарт-шароит ва имкониятлар топилгандан кейин ҳам ҳаж ибодатини пайсалга солиб, ортга сурган киши гуноҳкор бўлади.

ҲАЖНИНГ ФАЗИЛАТИ

Ҳаж – ислом динининг муҳим фарзи ҳамда севимли ибодатларидан. Унга алоҳида эътибор бериб, холисона адо этганларга Аллоҳ таоло томонидан беҳисоб ажру савоблар ваъда қилинган бўлса, унга бепарволик қилган

кишиларга ҳадисларда огоҳлантиришлар келган.

Имом Табароний (раҳматуллоҳи алайҳ) “Муъжамул кабир” асариди ҳаж ибодатини бажаришга чоғланган кишиларга бериладиган мукофот ҳақида қуйидаги ҳадисни келтирган:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ” إِذَا خَرَجَ الْحَاجُّ مِنْ أَهْلِهِ فَسَارَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ ثَلَاثَ لَيَالٍ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ، وَكَانَ سَائِرُ أَيَّامِهِ ”
”ذَرَجَاتٍ“

Абу Зарр Гифорий (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар:

“Ҳожи ўз аҳлидан чиқиб, уч кун ёки уч кеча юрса, гуноҳларидан онасидан янги туғилгандек пок бўлиб чиқур. (Ундан кейинги) қолган кунларда мартабаси юқори бўлади”. (Байҳақий ривояти)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَجَّ هَذَا النَّبَيْتِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا
وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): “Ким бу байтни ҳаж қилиб, фаҳш сўз айтмаса ва фисқу фасод қилмаса, онаси тукқан кундек бўлиб қайтади”, – дедилар”.
(Бухорий ривояти)

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ لِابْنَيْهِ: اخْرُجُوا حَاجِّينَ مِنْ مَكَّةَ مُشَاءَةً، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ لِلْحَاجِّ الرَّأكِبِ بِكُلِّ خُطْوَةٍ تَخُطُوهَا رَاجِلَتُهُ سَبْعِينَ حَسَنَةً، وَلِلْمَاشِي بِكُلِّ خُطْوَةٍ يَخُطُوهَا سَبْعِمِائَةَ حَسَنَةً

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анҳу) ўз ўғилларига: “Маккадан (Арафотга) пиёда ҳаж қилишга чиқинглар. Чунки Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг “(Маккадан Арафотгача уловда борган) уловлик хожи учун улови босган ҳар қадамга етмишта ҳасанот, (Маккадан Арафотгача пиёда ҳаж қилган) пиёданинг ҳар қадамига эса етти юзта ҳасанот бўлади” деяётганларини эшитганман”, – деди”. (Муъжамул кабир)

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُهُ قَالَ: “مَا أَمَرَ حَاجًّا قَطُّ، فَقِيلَ لِجَابِرٍ: مَا الْإِمْعَارُ؟، قَالَ: مَا افْتَقَرَ

Жобир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан марфу тарзда ривоят қилинади:

“Ҳожи ҳаргиз имъор бўлмас“, – дедилар. Жобирга “Имъор нима?” – дейилди. У: “Фақир бўлмайди”, – деди”. (*Байҳақий ривояти*)

Имом Ҳоким (раҳматуллоҳи алайх) “Мустадраку Ҳоким” китобида, Имом Абу Бакр Байҳақий (раҳматуллоҳи алайх) “Шуаъбул имон” асарида куйидаги ҳадисни саҳиҳ санад билан нақл қилган:

عَنْ زَادَانَ قَالَ: مَرَضَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا مَرَضًا فَدَعَا وَلَدَهُ فَجَمَعَهُمْ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: “مَنْ حَجَّ مِنْ مَكَّةَ مَاثِيًا حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى مَكَّةَ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ سَبْعِمِائَةِ حَسَنَةٍ كُلُّ حَسَنَةٍ مِثْلُ حَسَنَاتِ الْحَرَمِ قِيلَ وَمَا حَسَنَاتُ الْحَرَمِ قَالَ ”بِكُلِّ حَسَنَةٍ مِائَةٌ أَلْفِ حَسَنَةٍ

Зозон (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо) қаттиқ касал бўлиб қолганида фарзандини чақириб, уларни жамлаб шундай деди: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг шундай деяётганларини эшитганман: “Ким Маккадан пиёда ҳаж қилса, Маккага қайтгунича Аллоҳ унинг (босган) ҳар қадамига етти юзта ҳасана ёзади. Ҳар бир

ИСЛОМНИНГ БЕШ УСТУНИ

ҳасана ҳарам ҳасанотлари мисличадир”.
“Ҳарам ҳасанотлари нима?” – дейилди. У
зот: “Ҳар бир ҳасана эвазига юз минг ҳасана
бордир”, – дедилар”. (Ҳоким, Байҳақий
ривояти)

Юз мингни етти юзга кўпайтирилса,
етмиш миллион бўлади. Бинобарин, Маккадан
Арафотгача пиёда юриб ҳаж қилинса, ҳар
бир босилган қадамга етмиш миллион ҳасана
беради.

Бир ибодат эвазига юз минглаб, ўн
миллионлаб ибодатлар савобини ато қилиш
Аллоҳ таолонинг Ўз бандаларига берган
инъоми ва фазлидир.

Ҳаж қилишга барча шарт-шароитлари
бўла туриб, уни ортга сурган ва унга бепарво
бўлган кишилар борасида қуйидаги ҳадисни
келтирдик.

عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ: “مَنْ مَلَكَ زَادًا، وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللهِ، وَلَمْ يَحْجَّ،
فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا، أَوْ نَصْرَانِيًّا، وَذَلِكَ أَنَّ اللهَ يَقُولُ فِي
كِتَابِهِ: ”وَللهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

Али (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва
саллам) шундай дедилар:

“Кимки ўзини Байтуллоҳгача етказа-
диган зоди роҳилага эга бўла туриб ҳаж
қилмаса, яҳудий ёки насроний ҳолида

вафот этишининг фарқи йўқдир. Бу — Аллоҳ Ўз китобида: “Йўлга қодир бўлган одамлар зиммасида Аллоҳ учун Байтни ҳаж қилиш (фарзи) бордир”, — дегани учундир”.
(*Термизий ривояти*)

Ҳажга бориш учун сабаблар муҳайё бўлиб, барча тўсиқлар барҳам бўлса-ю, ҳажга бормаса ёки маблағи бўла туриб, бепарволик билан ҳажга бориш учун навбатга турмай, қариликни кутиб юрса ҳам катта гуноҳкор бўлади.

ҲАЖНИНГ ТУРЛАРИ

1. **Ифрод.** Ифрод сўзи луғатда “айириш, якка қилиш” деган маъноларни англатади. Истилоҳда эса миқотдан фақат ҳаж учун эҳромга киришга айтилади. Ифрод ҳаж қилувчи Маккаи мукаррамага келиб, тавофи кудум қилиб, ҳаж амалларини адо қилишга киришади ва қурбонлик куни ақаба тошларини отгунча эҳромдан чиқмайди. Ҳажнинг бу турида қурбонлик қилиш вожиб бўлмайди. Фақат бир тавоф ва бир саъй қилиш вожиб. Бугунги кунда ифрод ҳаж қилувчи зиммасига кўпроқ машаққат юкланади. Чунки ҳожилар Маккаи мукаррамага ўн беш ёки йигирма кун олдин етиб келадилар ва узоқ вақт эҳром ҳолатида бўлишлари лозим. Бу вақт мобайнида эҳромда мумкин бўлмаган амалларни бажарса, зиммасига каффорот лозим бўлади. Масалан, мўйлови ўсиб кетса, қисқартириш,

олиш мумкин эмаслигини унутиб, олса ёки хушбўйланса, жарима лозим бўлиб қолади.

2. Таматту. Таматту сўзи “фойдаланиб қолиш”, “фойдаланиш” маъносида бўлиб, бунда ҳаж сафарига чиққан киши аввал миқотдан фақат умра учун эҳромга киради ва Маккаи мукаррамада умра арконларини адо қилиб эҳромдан чиқади. Ундан кейин ҳаж кунлари бошлангунича эҳромсиз Маккада яшайди. Сўнг тарвия, яъни зулҳижжанинг саккизинчи куни субҳида ўзи яшаб турган ҳарам худудидан эҳромга кириб Минога йўл олади. Лекин Масжиди ҳарамга келиб тавоф қилиб, икки ракат намоз ўқиб, эҳромга кириш мустаҳабдир.

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ
ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

“Қачонки, (монеликлардан) хотиржам бўлсангиз, сўнг (ҳаж вақтигача) кимки умра қилиб таматту қилса (эҳромдан вақтинча чиқиб олса), муяссар бўлган қурбонликни қилсин! Ким (бунга имконият) топа олмаса, уч кун ҳажда, етти кун қайтганларингиздан кейин рўза (тутсин!) Ўша роса ўн кундир. Бу (ҳукмлар) оиласи (яшаш жойи) Масжиди Ҳаромда бўлмаганлар учундир”. (Бақара су-раси 196-оят)

فإذا كان يوم التروية احرم به ... أفضل اماكنه الحطيم ثم المسجد ثم مكة ثم الحرم.

“Тарвия куни, яъни зулҳижжанинг саккизинчи куни бўлганда ҳажга эҳромга киради. Эҳромга кирадиган жойларнинг энг афзали Ҳатим, Масжид, Макка сўнг Ҳарамдир”. (“Ғуния жаид”)

Қурбонлик куни жамраи ақаба тошини отгандан кейин таматту қилувчи қурбонлик қилади ва ундан кейин сочини олдириб, эҳромдан чиқади.

Қурбонлик қилишга қодир бўлмаса, Арафотдан олдин уч кун ва ундан кейин етти кун, жами ўн кун рўза тутади. Таматту ҳажининг шартлари қуйидагилар:

1. Таматту қилувчи офоқий бўлиши, яъни ҳил ва маккалик бўлмаслиги;
2. Умра тавофи ёки унинг аксар қисмини ҳаж ойларида бажариши;
3. Умра тавофи ёки унинг аксариятини ҳажга эҳромга киришдан олдин адо қилиши;
4. Умра ва ҳаж амаллари бир йилда ҳаж ойларида адо қилиниши;
5. Умра билан ҳаж ўртасида илмоми бўлмаслиги, яъни ҳаж билан умра иккаласи бир сафарда адо қилиниши. Илмом деб таматту эҳромига кириб, умра қилиб, сўнг ҳажга эҳромга киришдан олдин уйга бориб келишга айтилади.

6. Таматтунинг умраси фосид бўлмаслиги;

7. Ҳаж фасод бўлмаслиги, яъни таматтунинг умраси ҳам, ҳажи ҳам дуруст бўлиши. Агар у иккисидан бири фасод бўлса, таматту дуруст бўлмайди;

8. Таматту умрасидан кейин Маккаи мукаррамада доимий қолишни ирода қилмаслик. Чунки Маккада доимий яшаб қолишни ният қилиш билан маккаликка айланиб қолади. Маккаликларга эса таматту дуруст бўлмайди;

9. Ҳаж ойларидан олдин Маккаи мукаррамага бориб, ҳаж ойларида ҳаж қилса, у киши таматту қилган бўлмайди. Масалан, бир офоқий киши рамазон ойида умра қилгандан кейин Маккаи мукаррамада ҳаж ойигача туриб, кейин ҳаж қилса, у ифрод ҳаж қилган бўлади. Чунки у умрани ҳаж ойларида қилмади. Таматту учун умра ҳаж ойларида бўлиши лозим.

3. Қирон. Қирон ҳажида миқотда бирданига ҳаж ва умра учун эҳромга кирилади. Маккаи мукаррамага етиб келиб, умра арконларини адо қилгандан кейин эҳромдан чиқмай, шу эҳромнинг ўзи билан ҳажни ҳам адо қилади. Бунинг иккинчи йўли, миқотдан фақат умрага эҳром боғлаб, Маккаи мукаррамага етиб боришдан олдин йўлда ёки Маккаи мукаррамага етиб боргандан кейин умра тавофидан олдин

ҳаж учун эҳромга кириб, умра арконларини адо қилгандан кейин эҳромдан чиқмай, сочини ҳам олдирмай, ўша эҳромда ҳаж амаллари бошлангунича Маккада туради. Шунингдек, умра арконларини бажариб бўлганидан кейин битта тавофни зиёда қилиши суннатдир. Бу кишининг “тавофи қудум”и бўлади. Қирон ҳажи қилувчи ҳам ақаба тошларини отгандан кейин қурбонлик қилиши вожиб бўлади. Қурбонлик сўйилганидан сўнг соч олдирилиб ёки қисқартирилиб, эҳромдан чиқилади.

Қирон ҳаж қилувчига икки тавоф ва икки саъй қилиш лозим бўлади. Бир тавоф билан бир саъй умра учун, иккинчи тавоф эса Арафот ва Муздалифада тургандан кейин бажариладиган ҳажнинг тавофидир. Ҳаж учун ҳам алоҳида саъй лозим. Ҳажнинг саъйини тавофи қудумдан кейин Арафотда туришдан олдин ҳам, тавофи зиёратдан кейин ҳам бажариши жоиз. Қирон ҳажи қилувчи бирор жиноят қилса, зиммасига иккита каффорот лозим бўлади. Каффоротнинг бири ҳаж учун, иккинчиси умра учун бўлади.

عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ الْقَارِنُ يَطُوفُ
طَوَافَيْنِ، وَيَسْعَى سَعَتَيْنِ

Али ва Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Қирон қилувчи икки тавоф ва икки саъй қилади”. (Таҳовий ривояти)

Қирон ҳажи дуруст бўлиши учун бешта шартга аҳамият бериш лозим:

1. Ҳаж ойлари, яъни шаввол ойидан бошлаб зулҳижжанинг тўққизинчи кунига қадар умра тавофини қилиш. Агар шу вақт оралиғида умра тавофини қилмаса, қирон дуруст бўлмайди;

2. Умра тавофини Арафотда вуқф қилишдан олдин бажариш. Агар умра тавофини Арафотда тургандан кейин қилса, қирон дуруст бўлмайди;

3. Умра тавофидан олдин ҳаж учун ҳам эҳромга кирган бўлиш. Умра тавофини қилгандан кейин ҳажга эҳромга кирса, қирон дуруст бўлмайди ва таматтуга айланади;

4. Фосид умрадан олдин ҳажга эҳромга кириш. Умра фосид бўлишидан кейин ҳажга эҳромга кирса, қирон дуруст бўлмайди. Агар шундай қилса, ифрод ҳаж қилувчи бўлади;

5. Қирон умрасини бузилишидан сақланиш. Умра арконларини адо қилишдан олдин аёли билан кўшилмаслик лозим бўлади.

II. ҲАЖНИНГ ВОЖИБ БЎЛИШИ ВА УНИНГ РУКНЛАРИ

ҲАЖНИНГ ВОЖИБ БЎЛИШ ШАРТЛАРИ

Ҳажнинг шартлари иккига бўлинади: аҳлияту вужуб (зиммасига ҳаж ибодати вожиб бўлиши учун лаёқатли бўлиш), аҳлияту адо (ҳаж ибодатини бажариш учун лаёқатли бўлиш). Ҳаж вожиб бўлиши учун кишида қуйидаги шартларнинг барчаси топилиши лозим. Улардан бирортаси топилмаса, унга ҳаж вожиб бўлмайди. Бунга қуйидагилар киради: мусулмон, балоғатга етган, оқил, хур ва иқтисодий имкониятга эга бўлиш.

Ҳаж фарз бўлиши учун маблағи закот нисобига етиши ёки шу миқдордаги молга эга бўлиши шарт эмас. Балки, ҳаж сафари учун ва сафарга бориб келгунича фарзандларининг харажатларига етадиган маблағга эга бўлиши кифоя. Бунда харажатлар нисобдан ортиқча бўлсин ёки кам бўлсин ёки баробар бўлсин, ўша харажатларни қоплашга имконияти бор кишига ҳаж фарз бўлаверади.

وَلَا يُشْتَرَطُ لَوْجُوبِ الْحَجِّ مِقْدَارُ النَّصَابِ بَلْ مَا يَبْلُغُهُ سِوَاءَ
كَانَ مِقْدَارَ النَّصَابِ أَوْ أَكْثَرَ أَوْ أَقْلَّ

“Ҳажнинг фарз бўлиши учун нисоб миқдордаги маблағга эга бўлиши шарт эмас.

TEKNOLOGİYALARI UNIVERSİTETİ

17

398227
AKADEMİK-REKURSA MARKAZI

Балки, нисоб миқдorigа етсин ёки ундан кўп ёки кам бўлсин ҳаж харажатларига етса бўлди”. (“Ғуния жаид”)

Бир кишида ҳаж харажатларига етадиган маблағ бўлса-ю, лекин ўшанча миқдорда қарзи ҳам бўлса, у аввал қарзини адо қилиши лозим. Кейинчалик ҳам ҳажга етарли маблағ тўплай олмаса, биринчи тўплаган маблағига ҳажга бормагани учун гуноҳкор бўлмайди.

وَإِنْ كَانَ فِي مَالِهِ وَقَاءٌ بِالَّذِينَ يَقْضِي الدَّيْنَ وَلَا يَحُجُّ وَيُكْرَهُ
الْخُرُوجُ إِلَى الْغَزْوِ وَالْحَجِّ لِمَنْ عَلَيْهِ الدَّيْنُ

“Агар қарзи бўлса, тўплаган маблағини қарзига бериб, ҳаж қилмайди. Қарзи бор киши ғазотга ва ҳажга чиқиши макруҳдир”. (“Ғатавои қозихон”)

Бир киши ҳажга бораман деган ниятда маблағ тўплаётган бўлса, бундан ташқари, закотга етадиган пули ҳам бўлса, закот чиқараётган вақтида ҳаж учун тўплаётган маблағидан ҳам закот беради. Агар йил айланишига оз қолганда маблағидан ҳаж сафарига бориш учун тўласа ва закотга маблағи етмай қолса, закот бериши лозим бўлмайди. Лекин ортган маблағи нисобга етса, закот беради.

ҲАЖ ИБОДАТИНИ АДО ҚИЛИШГА ҚЎЙИЛГАН ШАРТЛАР

Ҳаж вожиб бўлган кишилар уни адо этишлари учун уларда алоҳида шартлар топилиши керак. Мазкур шартлар кимда топилса, ҳаж ибодатини бевосита ўзи адо этиши фарз бўлади.

Борди-ю, ҳажнинг вожиб бўлиш шартлари топилиб, адо қилиш шартлари топилмаса, ҳажжи бадал қилдириши ёки унинг номидан ҳаж қилдиришни фарзандларига васият қилиши лозим. Ҳажни адо этиш шартлари қуйидагилар:

1. Турли касалликлардан жисмонан соғлом бўлиши: кўзи ожиз, сафар ва ҳаж машаққатларига ярамайдиган дардманд ва кекса ҳамда узоқ йилдан буён касал бўлиб ётган кишиларга ҳаж қилиш вожиб бўлсада, бевосита ҳаж қила олмаганлари учун номларидан ҳажжи бадал қилдиришлари вожиб бўлади.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنْ خَتَمِ
إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي
أَدْرَكَ الْإِسْلَامَ وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَا يَسْتَطِيعُ رُكُوبَ الرَّحْلِ وَالْحُجَّ
مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ: «أَنْتَ أَكْبَرُ وَلَدِهِ». قَالَ: نَعَمْ.
قَالَ: «أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى أَبِيكَ دَيْنٌ فَقَضَيْتَهُ أَكَانَ ذَلِكَ
«يُجْزِي»». قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «فَأَحُجُّ عَنْهُ»

Абдуллоҳ ибн Зубайр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Хасъамлик бир киши Набий (соллаллоҳу алайҳи вâсаллам)нинг хузурларига келиб, шундай деди:

“Эй Аллоҳнинг Расули! Отам исломга кирди. У улов минишга ярамайдиган ёшда эди, зиммасига ҳаж фарз бўлди. Уни номидан мен ҳаж қилсам бўладими?” У зот: “Сен унинг фарзандларининг каттасимсан?” – дедилар. У: “Ҳа”, – деди. У зот: “Отангнинг зиммасида қарзи бўлса, уни тўласанг, ўша (унинг номидан) жоиз бўладими?” – дедилар. У: “Ҳа”, – деди. У зот: “Ундай бўлса, унинг номидан ҳаж қил”, – дедилар”. (Байхақий ривояти)

2. Ҳажга бориб келиш йўли ўзи учун ҳам, моли учун ҳам хавфдан холи бўлиши:

Маккага олиб борувчи йўл турли сабабларга кўра нотинч бўлса, ҳажни адо қилиши вожиб бўлмайди. Бундай ҳолатда ҳаж бадал қилдириши ёки васият қилиши вожиб бўлади;

3. Уйи билан Макка орасидаги йўл сафар масофаси ёки ундан кўпроқ бўлса, аёллар ҳаж сафарига маҳрами ёки эри билан чиқиши вожиб бўлади. Маҳрам деб аёлнинг ақлуши жойида, балоғатга етган ҳамда фосиқ ёки мажусий бўлмаган, никоҳи абадий ҳаром қилинган яқин қариндошларига айтилади.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ ثَلَاثًا إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ

Ибн Умар (розияллоху анхумо) дан ривоят қилинади:

“Набий (соллаллоху алайҳи васаллам): “Аёл киши уч кун(лик масофа)га маҳрамсиз сафар қилмайди”, – дедилар”.

حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُوْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لَيْسَ مَعَهَا حُرْمَةٌ

Абу Ҳурайра (розияллоху анху) айтади:

“Набий (соллаллоху алайҳи васаллам): “Аллоҳга ва охират кунига имон келтирган аёлга бир кеча-кундузлик масофага маҳрамсиз сафар қилиши ҳалол бўлмайди”, – дедилар”.

Шаръий сафар миқдоридан кам бўлган ва фитна ҳамда гуноҳга мубтало бўлиш хавфи бўлмаган ҳолатда Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ)нинг машҳур сўзларига мувофиқ аёл киши маҳрамсиз, эрсиз сафар қилиб ҳаж қилиши жоиздир.

وَرُوِيَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ كَرَاهَةَ خُرُوجِهَا وَخَذَهَا
مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَاحِدٍ، وَيَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ الْفَتَاوَى عَلَيْهِ لِفَسَادِ الزَّمَانِ

“Абу Ҳанифа ва Абу Юсуф (рахматуллоҳи алайҳ)дан: “Аёл киши бир кунлик масофага сафар қилиши макруҳлиги” ривоят қилинган. Замон аҳли фитна-фасодга дучор бўлгани боис шу қавлга фатво берилса яхши бўлар эди”. (“Раддул мухтор”)

Аёл киши маҳрами ёки эри билан ҳаж сафарига чиқишидан мақсад гуноҳ ва фитнага мубтало бўлишдан сақланиш. Фитна ва гуноҳ ишларга мубтало бўлиш хавфи бўлмаган катта ёшли аёлларни ўзи ёлғиз ҳаж сафарига чиқишларига баъзи уламолар рухсат берганлар. Бу ҳақда “Раддул мухтор” китобида шундай дейилади:

أَمَّا الْعُجُوزُ الَّتِي لَا تُسْتَهَى فَلَا بَأْسَ بِمُصَافَحَتِهَا وَمَسِّ يَدِهَا إِذَا
أَمِنَ، وَمَتَى جَازَ الْمَسُّ جَازَ سَفَرُهُ بِهَا وَيَخْلُو إِذَا أَمِنَ عَلَيْهِ
وَعَلَيْهَا وَإِلَّا لَا

“Шаҳватдан тўхтаган кекса аёллар билан қўл бериб кўришганда ва кўлидан тутганда шаҳвати кўзғалмаслигига ишонса, қўл бериб кўришиши ва кўлидан тутиши жоиз. Кўлидан тутиши жоиз бўлгандан кейин биргаликда сафар қилиши ва ёлғиз қолиб кетишлари

жоиздир. Бу нарса, ўзини ва аёлни шаҳвати кўзгалмаслигига амин бўлгандадир. Агар ўзи ёки аёлнинг шаҳвати кўзиши эҳтимоли бўлса, жоиз эмасдир”.

Ҳазрат Таҳонавий (рахматуллоҳи алайҳ) фитна хавфи бўлмаган кекса аёллар учун сафар қилиш имконияти борлиги ҳақида шундай деганлар: “Олтмиш, етмиш ёшга кирган кекса аёл маҳрамсиз ҳаж сафарига чиқиши жоиздир. Лекин жисмонан заиф бўлиб қолганлар учун бирор кишининг уларни хизматида бўлиши зарурийдир” (Имдодул фатаво);

4. Иддада ўтирган аёл ҳаж сафарига чиқиши мумкин эмас. Борди-ю, ҳаж сафарига идда сақламай ёки маҳрамсиз чиқиб кетса, қилган ҳажи дуруст бўлади, лекин гуноҳкор ҳам бўлади.

ҲАЖНИНГ ФАРЗЛАРИ

Ҳажнинг асосий фарзлари учта бўлиб, улар қуйидагилар:

1. **Эҳром:** ният ва талбияни пайдарпай айтишдан иборат. Бу намозга ният ва такбири таҳрима билан киришга ўхшайди;

2. **Арафотда туриш:** Арафа куни қуёш тиккадан ғарб томонга оғанидан кейин Арафотда ҳозир бўлиш;

3. **Тавофи зиёрат:** зулҳижжанинг ўнинчисидан ўн иккинчи куни орасида, яъни қурбонлик кунлари қилинадиган ибодат.

ЭХРОМ ВА УНГА ТЕГИШЛИ МАСАЛАЛАР

Эхром – ҳаж ёки умра ёки иккаласига бирданига ният қилиб талбия, яъни “лаббайкаллохумма лаббайка”ни айтишдир. Бунда ният билан талбия биргаликда амалга ошиши керак. Шу боис дилда ният қилиб, тил билан талбия ёки унинг ўрнини босадиган – Аллоҳ таолонинг зикри айтилмаса, эхромга кирган бўлмайди. Шунингдек, тил билан талбия ёки унинг ўрнини босадиган – Аллоҳ таолонинг зикрини айтиб, қалбда эхромга киришни ният қилмаса ҳам эхромга кирган бўлмайди.

وَالْمُرَادُ بِالذِّكْرِ التَّلْبِيَّةُ وَنَحْوُهَا، وَبِالْخُصُوصِيَّةِ مَا يَقُومُ مَقَامَهَا
مِنْ سَوْقِ الْهَدْيِ أَوْ تَقْلِيدِ الْبُذْنِ، فَلَا بُدَّ مِنَ التَّلْبِيَّةِ أَوْ مَا يَقُومُ
مَقَامَهَا فَلَوْ نَوَى وَلَمْ يُلَبَّ أَوْ بِالْعَكْسِ لَا يَصِيرُ مُحْرَمًا

“Ният қилиш билан биргаликда зикр ҳам қилиш керак дегандан мурод талбия айтиш ёки талбия каби бирор-бир зикрни айтиш ёки қурбонликни етаклаб олишдан иборат талбия ўрнига ўтадиган нарсадир. Туя ёки молнинг бўйнига бирор-бир ҳаж қурбонлигини билдирадиган белгини кўйиб кўйса ҳам бўлади. Киши эхромли бўлиши учун талбия ёки унинг ўрнига ўтадиган нарсани топилиши зарурдир. Агар ҳаж қилишни ният қилса-ю, талбия айтмаса ёки талбия айтиб ҳаж қилишни

ният қилмаса, эҳромга кирувчи бўлмайди”. (“Раддул мухтор”)

Кўпчилик эҳром сифатида ўраладиган икки матони эҳром ва уни кийган кишини муҳрим – эҳромли деб ўйлашади. Аслида ҳаж ёки умра нияти билан талбия айтишга эҳром дейилади. Бу икки мато эса намоздаги каби авратни тўсувчи кийимдир.

Эркаккиши умра ёки ҳаж ниятида тикилган кийим кийиши мумкин эмас. Агар ёқаси йўқ кўйлак, иштон, қўлқоп, маҳси, майка, дўппи, костюм, камзул каби тикилган кийим кийса, бу ҳолда унинг бўйнига каффорот вожиб бўлади. Шунинг учун эркакларнинг эҳром кийимлари тикилмаган бўлиши шарт.

وَلَبَسَ قَمِيصٍ وَسَرَائِيلَ أَيْ كُلِّ مَعْمُولٍ عَلَى قَدْرِ بَدَنِ أَوْ
بَعْضِهِ

“Эҳромдаги кишига кўйлак, шалвор каби баданнинг ҳаммаси ёки баъзисига муносиб қилиб тикилган кийимларни кийиш жоиз бўлмайди”. (“Раддул мухтор”)

Эҳромнинг суннати икки мато олиб, бири билан киндиги остидан тизза остигача беркитиб олиш, иккинчисини эса катта сочиқ каби елкасига ташлаб олишдир. Фақат тавоф вақтида юқорисига ташлаб олган матони чап елкасини очиб қўлтиғини остидан ўтказиб олади.

Эҳромнинг юқори қисмига ҳам, паст қисмига ҳам пул, паспорт ва бошқа шу каби

нарсаларни сақлаш учун чўнтак тикиш жоиз. Шунингдек, икки эҳром кийимини бир-бирига қўшиб юбориш ҳам жоиздир.

. Ҳожи эҳромга киришидан олдин таҳорат, гусл қилиб, икки ракат нафл намоз ўқийди. Сўнг фақат ҳаж қилмоқчи бўлса, қуйидаги дуони ўқийди:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي

“Аллоҳумма иннии урийдул ҳажжа фа яссирху лий ва тақоббалху минний”.

Маъноси: *Эй Аллоҳим! Ҳаж қилишини ирода қиламан. Уни менга осон этиб, уни мендан қабул қилгин.*

Агар қирон ҳажи қилмоқчи бўлса, яъни ҳам ҳаж ҳам умра учун битта эҳромга кирмоқчи бўлса, қуйидаги лафзлар билан дуо қилади:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ فَيَسِّرْهُمَا لِي وَتَقَبَّلْهُمَا مِنِّي

“Аллоҳумма иннии урийдул умрата вал ҳажжа фа яссирхума лий ва тақоббалхума минний”.

Маъноси: *Эй Аллоҳим! Умра ва ҳаж қилишини ирода қиламан. У иккисини менга осон этиб, мендан у иккисини қабул қилгин.*

Агар аввал умрага эҳром боғлаб, уни тўлиқ адо қилиб бўлгач эҳромдан чиқиб, кейинроқ яна ҳажга эҳром боғламоқчи бўлса, қуйидаги дуони ўқийди:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهَا لِي وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي

“Аллоҳумма иннии урийдул умрата фа яссирха лии ва тақоббалха минний”.

Маъноси: *Эй Аллоҳим! Умра қилишни ирода қиламан. Уни менга осон этиб, уни мендан қабул айлағил.*

Агар бирор киши номидан ҳажжи бадал қилаётган бўлса, ўша киши номидан ният қилиб қуйидаги дуони ўқийди:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ عَنْ فُلَانٍ فَيَسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي عَنْهُ

“Аллоҳумма иннии урийдул ҳажжа ʻан фулонин фа яссирху лий ва тақоббалху минний анху”.

Маъноси: *Эй Аллоҳим! Фалончининг номидан ҳаж қилмоқни ирода қилдим. Уни менга осон этиб, менинг ва унинг томонидан уни қабул қилгин.*

Юқоридагилардан бирортасини айтиб бўлгач, талбия айтади ва талбиядан кейин, қоидага мувофиқ, эҳромга кирувчига айланади.

ТАЛБИЯ ЛАФЗИ ВА УНГА ТЕГИШЛИ ҲУКМЛАР

Икки ракат эҳром намозини адо қилин- гандан кейин намоз саломига улаган ҳолда эҳром нияти билан биринчи талбия айтилади.

Шу боис эҳром намози, ҳаж ёки умра нияти ва талбияси орасида узулиш бўлмаслиги лозим.

إِنَّهُ يُسْتَحَبُّ أَنْ يَنْوِيَ وَيَلْبِيَ عَقِيبَ رُكْعَتِي الْإِحْرَامِ وَهُوَ جَالِسٌ

“Эҳромга кириш учун ўқиган икки ракат намози орқасиданоқ салом бериб ўтирган ҳолатида ҳаж ёки умрани ният қилиб, талбия айтиши мустаҳабдир”. (Мирқотул мафотих)

Саҳиҳ ҳадисларда зикр қилинган талбия лафзи қуйидагича:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ تَلْبِيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ»
«إِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ»

Абдуллоҳ ибн Умар (розияллоҳу анҳумо) дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг талбиялари “Лаббайкаллоҳумма лаббайк. Лаббайка ла шарийка лака лаббайк. Иннал ҳамда, ваннеъмата лака вал мулк. Ла шарийка лак!” эди”. (Термизий, Бухорий, Насойй ривояти)

Маъноси: Аллоҳим! Ҳузурингда ҳозирман, Аллоҳим! Ҳузурингда ҳозирман! Аллоҳим! Ҳузурингда ҳозирман! Сенинг шеригинг йўқдир! Аллоҳим! Ҳузурингда ҳозирман! Албатта, ҳамд, неъмат ва мулк барчаси Сеникидир! Сен шеригинг йўқ зотсан!

Ҳаж ёки умрага эҳром боғлагандан кейин кўп бор талбия айтиш мустаҳаб ва суннатдир. Ўтириб, юриб ва ҳар қадамда талбия айтишни давом эттириш лозим. Ҳадисларда талбияси кўп ҳаж афзал ҳаж дейилган.

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ أَيُّ الْحَجِّ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الْعَجُّ وَالتَّجُّ

Абу Бакр Сиддиқ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дан қайси ҳаж афзалдир?” – деб сўралди. У зот: “Баланд овозда талбия айтилгани ва қон оқизилгани”, – дедилар”. (Термизий ривояти)

عَنْ سَهْلِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَلْبِي إِلاَّ لَبَّى مَنْ عَنِ يَمِينِهِ وَعَنِ شِمَالِهِ مِنْ حَجْرٍ أَوْ شَجَرٍ أَوْ مَدْرٍ حَتَّى تَنْقَطِعَ الْأَرْضُ مِنْ هَاهُنَا وَهَاهُنَا.
رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ

Саҳл (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам): “Қай бир мусулмон талбия айтса, албатта, унинг чап ва ўнгидаги ер тугагунча бўлган ердаги тошлар, дарахтлар ва

кесаклар ҳам талбия айтади”, – дедилар”.
(Имом Термизий ривояти)

Киши ҳаж ёки умра нияти билан талбия айтганидан кейин мукаммал муҳримга айланади ва шундан кейин тикилган кийим, хушбўйликлар ҳамда шунга ўхшаш нарсаларни ишлатиш жоиз бўлмайди.

Эҳромга киришнинг кўриниши: намозга кирмоқчи бўлган киши аввало таҳорат олиб, аврат жойларини беркитиб, қиблага юзланиб, ўқимоқчи бўлган намозини ният қилади ва қўлларини кўтариб: “Аллоҳу акбар” дейди. Шунингдек, ҳаж ёки умра эҳромига кирмоқчи бўлган киши ғусул қилиб, тикилган кийимларини ечиб, икки матодан бирини елкасига ташлаб, иккинчиси билан киндик остини беркитиб, икки ракат намоз ўқийди. Сўнг ҳаж ёки умрага ният қилиб, талбия сўзларини айтади ва шу билан муҳрим кишига айланиб қолади.

Ҳажнинг талбиясини ҳаж қилувчи жамраи ақабанинг¹ тошларини отгунича давом эттиради. Жамраи ақабат тошларини отиш билан талбия айтиш тўхтатилади ва тош отиш дуоси ўқилади.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَرْدَفَ الْفَضْلُ مِنْ جَمْعٍ إِلَى مَنَى وَأَخْبَرَنِي الْفَضْلُ أَنَّ النَّبِيَّ

¹ Жамраи ақабат деб биринчи куни отиладиган тошга айтилади.

صلى الله عليه وسلم لم يزل يُلبِّي حتى رمى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ.
رَوَاهُ الْأَزْبَعَةُ

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Жамъдан Миногача Фазлни мингаштириб келдилар. Фазл менга хабар беришича, Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) то Ақабада тош отгунларича талбия айтишда бардавом бўлганлар”. *(Тўртовлари ривоят қилишган)*

Умранинг талбияси тавоф қилишга киришилган вақтда тўхтатилиши лозим.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يُلْبِّي الْمُعْتَمِرُ حَتَّى يَسْتَلِمَ الْحَجَرَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам): “Умра қилувчи то ҳажарни истилом қилгунича талбия айтади”, дедилар”. *(Абу Довуд ва Термизий ривояти)*

ЭХРОМДА МАН ҚИЛИНГАН ИШЛАР

Эҳромга кирган киши кўплаб нарсалардан тийилиши керак. Улардан энг асосийлари қуйидагилар:

1. **Эҳромда бит ўлдириш.** Эҳромда бит ўлдириш мумкин эмас. Ким учтадан кам бит ўлдирса, ўзи хоҳлаганча садақа қилади. Ўлдирилган битларнинг сони учтадан зиёд бўлса, бир садақан фитр миқдорида садақа қилади. Бу борадаги қоида шуки, бадандан пайдо бўладиган ҳашоратларни ўлдириш мумкин эмас. Бадандан пайдо бўлмайдиган кана, тахта кана, чивин каби ҳашоратларни ўлдириш мумкин;

2. **Эҳромда чигиртка ўлдириш.** Ҳарамда чигирткалар жуда кўп, эҳромдаги киши уларни ўлдиришдан сақланиши керак. Ким учтагача чигиртка ўлдирса, хоҳлаганича садақа қилади. Учтадан зиёд бўлса, бир садақан фитр миқдоридаги пулни хайрия қилади;

3. **Эҳром ҳолатида жанжаллашиш.** Ҳаж қилувчилар бир-бирлари билан жанжаллашишдан сақланишлари лозим. Бу жиноятга ҳеч қандай жарима бўлмаса ҳам, лекин қилган ҳажининг савобидан маҳрум бўлиб қолиши мумкин;

4. **Эҳромда аёлини ўпиб кучоқлаш.** Эҳромда эр ўз аёлини шаҳват билан ўпса, кучоқласа, жаримасига бир қўй ёки эчкини қурбонлик қилиши вожиб бўлади. Агар ўша

холатда аёлда ҳам шахват пайдо бўлса, унга ҳам алоҳида бир қурбонлик вожиб бўлади;

5. **Эҳромда соч олдириш.** Эҳромда сочини олдирган ёки қисқартирган кишига қурбонлик вожиб бўлади;

6. **Эҳромда соқололиш ёки қисқартириш.** Эҳромдан чиқишдан олдин соқолни тўлиқ қирдириш ёки тўртдан бирини ва ундан кўпини олдирган кишига жарима сифатида қурбонлик қилиш лозим бўлади. Агар бундан кам бўлса, жарима сифатида садақа, яъни ярим соъ – икки ярим кг. миқдорида садақа қилиш вожиб бўлади;

7. **Эҳромда қўлтиқ ости туқини олиш.** Эҳромда икки ёки бир қўлтиқни туқи олинса, жаримасига қурбонлик лозим бўлади;

8. **Эҳромда киндик ости туқини олиш.** Эҳромда киндик ости туқини олган кишига ҳам жарима сифатида қурбонлик вожиб бўлади;

9. **Бир вақтда сочни, соқолни ва бутун танадаги тукларни олиш.** Эҳромдаги киши бир вақтда соч, соқол ва қўлтиқ ҳамда киндик ости тукларини олса, барчасига бир қурбонлик вожиб бўлади. Агар уларни турли вақтда қилса, ҳар бир вақт учун алоҳида-алоҳида қурбонлик вожиб бўлади. Яъни соқолини олиб бўлиб, айланиб келиб, сочини олса, жарима сифатида иккита қўй сўйиши лозим бўлади;

10. **Соч ёки соқолнинг икки ёки уч толасини, қўлтиқ ёки киндик ости тукларидан икки ёки уч толасини юлиб олиш.** Соч, соқол, қўлтиқ ёки киндик

ости тукларидан икки ёки уч тола юлинса, жаримасига бир сиқим буғдой ёки унинг қиймати садақа қилинади. Агар юлинган толалар учтадан зиёда бўлса ёки тук чиққан аъзонинг тўртдан биридан кам қисми озайтирилса ёки қириб олинса, жаримасига садақаи фитр бериши ёки унинг қийматини тўлаши лозим бўлади;

11. Эҳромда мўйловни қисқартириш. Эҳромда мўйловнинг ҳаммасини ёки баъзисини қисқартирса, жаримасига садақаи фитр лозим бўлади;

12. Соч, соқол, кўлтиқ ва киндик ости тукларидан бошқа жойларда ўсган тукларни олиш. Аъзонинг барчаси ёки баъзиси ёки тўртдан бири ёки ундан кам қисмидаги тукларни олишга жарима сифатида бир садақаи фитр лозим бўлади;

13. Эҳром ҳолатида тирноқ олиш. Бир вақтда кўл ва оёқ тирноқларини олган киши зиммасига бир қурбонлик вожиб бўлади. Агар тўрт аъзо тирноқларини турли вақтда тўртта жойда олса, тўртта жонлиқ сўйиш лозим бўлади. Шу тариқа, бир аъзо тирноқларини бир вақтда, иккинчи аъзо тирноқларини бошқа вақтда олса, икки кўй лозим бўлади. Агар барча аъзолар тирноқларини олишда бир жойда ёки турли жойда ўтириб, ҳар бармоқдан бештадан кам, яъни тўртта ва ундан кам бармоқ

тирноқларини олса, ҳар бир олинган бармоқ тирноғига биттадан садақан фитр қилиши лозим бўлади;

14. Эҳромда тикилган кийим кийиш. Эҳромдаги эркак кишилар тикилган кийим кийиши мумкин эмас. Бир кеча кундуз ёки бир кеча ёки бир кун миқдорида, яъни ўн икки соат ёки бир неча кун узлуксиз тикилган кийим кийган кишига жарима сифатида қон чиқариш лозим бўлади. “Раддул муҳтор”да бу ҳақда шундай дейилган:

يَوْمًا كَامِلًا أَوْ لَيْلَةً ... فَلَوْ لَبِسَ مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ إِلَى نِصْفِ
اللَّيْلِ مِنْ غَيْرِ انْفِصَالٍ أَوْ بِالْعَكْسِ لَزِمَهُ دَمٌ كَمَا يُشِيرُ إِلَيْهِ قَوْلُهُ
وَفِي الْأَقْلِّ صَدَقَةٌ. قَوْلُهُ وَفِي الْأَقْلِّ صَدَقَةٌ أَي نِصْفُ صَاعٍ مِنْ
بُرٍّ، وَفِي أَقْلٍ مِنْ سَاعَةٍ قَبْضَةٌ مِنْ بُرٍّ.

“Бир кун тўлиқ ёки бир кеча тўлиқ тикилган кийим кийса, у қурбонлик қилиши лозим бўлади. Агар куннинг ярмидан туннинг ярмигача ёки туннинг ярмидан куннинг ярмигача узлуксиз тикилган кийим кийса ҳам зиммасига битта қурбонлик лозим бўлади. Бир кун ёки бир кечадан камроқ муддат тикилган кийим кийса, ярим соъ буғдойдан садақа қилиш вожиб бўлади. Бир соатдан озроқ тикилган кийим кийса, бир сиқим буғдой садақа қилиш вожиб бўлади”;

15. Эҳромда хушбўй суртиш.

Эҳромда хушбўйланиш аёлга ҳам, эркак кишига ҳам бирдек хато ҳисобланади. Бунда бу ишни қасддан ёки билмасдан қилганига қаралмайди. Шунингдек, хушбўйликни баданга ёки кийимга суртишдан қатъи назар бу хато ҳисобланади.

Агар бир киши катта аъзоларидан бирига, яъни бош, юз, болдир, сон, билак, қўл ва кафти ёки бир аъзодан ортиқ жойига хушбўй нарса суртса, жаримасига қўй сўйиши лозим бўлади.

Агар кичик аъзолари, яъни қулоқ, бурун, бармоқ кабиларга хушбўй нарса суртса, жаримасига садақаи фитр лозим бўлади;

16. Эҳромда аёл киши хина қўйиши. Аёл киши эҳромда кафти ёки оёғига хина қўйса, жаримасига қурбонлик лозим бўлади;

17. Эҳромда бош ёки юзни ёпиш. Эҳромдаги эркак киши бошини ва юзини ёпиши мумкин эмас. Агар бир кун ёки бир кеча тўлиқ, яъни ўн икки соат давомида бошини ёки юзини ёпса, аёл киши эса юзини ёпса, қўй сўйиши лозим бўлади. Бу иш бир кечадан кам бўлса, садақаи фитр бериши лозим бўлади.

وَلَا فَرْقَ بَيْنَ كَوْنِهِ مُخْتَارًا فِي اللَّبْسِ أَوْ مُكْرَهًا عَلَيْهِ أَوْ نَائِمًا
فَعَطَّى إِنْسَانَ رَأْسَهُ لَيْلَةً أَوْ وَجْهَهُ حَتَّى يَجِبَ الْجَزَاءُ عَلَى النَّائِمِ

“Тикилган кийимни ихтиёрий кийса ҳам, мажбуран кийса ҳам ёки ухлаётганда бирор киши бошини ёки юзини ёпиб қўйса

ҳам ухлагувчига жазо вожиб бўлаверади”.
(Фатхул қодир)

فِي سَاعَةٍ نِصْفُ صَاعٍ وَفِي أَقَلِّ مِنْ سَاعَةٍ قَبْضَةٌ مِنْ بُرٍّ

“Бир соатга ярим соъ, ундан озиди эса бир сиким буғдой вожиб бўлади”; (“Раддул мухтор”)

18. Ҳарам ҳудудидаги ўт-ўланларни юлиш ва дарахтларни кесиш. Ҳарам ҳудудидаги ўт-ўланларни юлиш ва дарахтларни кесиш мумкин эмас. Шунингдек, ҳарам ҳудудида эҳромлига ҳам, эҳромсизга ҳам ов ҳайвонларини ўлдириш жоиз эмас. Шунинг учун бирор киши ҳарам ҳудудидаги ўт-ўланни юлса ёки дарахтни кесса ёки ов ҳайвонларини овласа, унинг қийматини садақа қилиши лозим бўлади;

19. Эҳром ҳолатида ов қилиш. Эҳромда ов қилиш жоиз эмас. Шунинг учун эҳромдаги киши ҳарам ҳудудидан ташқарида бирор нарсани овлаб уни сўйса, сўйилган жонлиқ ҳаром ўлган жонивор ҳукмида бўлади ва уни истеъмол қилиш бирор кишига ҳалол эмас. Эҳромдаги киши унинг қийматини тўлаши вожиб бўлади

Эҳромдаги одам қуйидаги ҳарам ҳудудида ўн бир турли ҳайвонни ўлдириши мумкин:

1. Илон;
2. Чаён;
3. Калтакесак;

4. Каламуш;
5. Калхат;
6. Гўнг қарғаси;
7. Қопағон ит;
8. Чивин;
9. Тишлайдиган чумоли;
10. Тошбақа;
11. Ҳамла қилувчи ҳар бир жонивор.

عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
قَالَ: خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ لَا حَرَجَ عَلَيَّ مَنْ قَتَلَهُنَّ الْغَرَابُ
وَالْحِدَاةُ وَالْفَأْرَةُ وَالْعَقْرَبُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ

Ҳафса (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинади:

**“Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам):
“Ҳайвонлардан бештасини қатл қилган
кишига ҳеч қандай зиён йўқ: қарға, қузғун,
сичқон, чаён ва қутирган ит”, – дедилар”.**

عَنْ رَوَايَةٍ: خَمْسٌ فَوَاسِقُ يُقْتَلْنَ فِي الْجِلِّ وَالْحَرَمِ: الْحَيَّةُ
وَالْغَرَابُ الْأَبْقَعُ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ وَالْحَدْيَا. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ

Бошқа бир ривоятда:

**“Беш фосиқни ҳилда ҳам, ҳарамда
ҳам ўлдирилади: илон, ола қарға, сичқон,
қутирган ит ва қузғун”, дейилган”. (Бешов-
лари ривоят қилишган)**

20. Ҳаж қачон фосид бўлади? Ҳожи Арафотда туришдан олдин аёли билан яқинлик қилса, ҳажи фосид бўлади. Агар бу ишни Арафотдан кейин қилса, унга қурбонлик вожиб бўлади. Арафотдан олдин аёли билан яқинлик қилгани сабабли ҳажи фосид бўлган киши иккинчи марта эҳромга кириб Арафотда туришга улгурса, ҳажи дуруст бўлади. Лекин зиммасига жарима сифатида бир жонлик сўйиш лозим бўлади. Агар ўша йили қайтадан ҳаж қилишга улгурмаса, бошқа ҳожилар каби ҳаж амалларини яқунлайди ва келаси йили ҳажнинг қазосини адо қилиши ва бир кўй сўйиши лозим бўлади;

21. Умра қачон фосид бўлади? Умра тавофини адо қилишдан олдин киши аёли билан кўшилиб кўйса, умраси фосид бўлади ва унинг зиммасига умра қазоси билан бирга бир жонлик сўйиши ҳам вожиб бўлади. Агар ўша заҳоти умрага эҳром боғлаб, уни қайтадан қилса, қазоси адо бўлади. Лекин зиммасидан кўй сўйиш соқит бўлмайди;

22. Қачон каффоротга бадана лозим бўлади? Бадана деб етти киши шерик бўлиб сўйиши мумкин бўлган жонликқа айтилади. Бунга туя, мол каби йирик ҳайвонлар киради. Бадана сўйиш фақат ҳаждаги хатолар учун бўлиб, бу уч ҳолатда амалга оширилади:

1. Ҳожи Арафотда тургандан кейин, соч олдириб, тавофи зиёрат қилишдан олдин

аёли билан қўшилиб қўйса, жарима сифатида бадана қурбонлик қилиши вожиб бўлади;

2. Жунуб ҳолда тавофи зиёрат қилган кишига жарима сифатида бадана вожиб бўлади;

وَلَوْ طَافَ لِلزِّيَارَةِ جُنُبًا أَوْ حَائِضًا أَوْ نَفْسَاءَ كُلَّهُ أَوْ أَكْثَرَهُ وَهُوَ
أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ فَعَلَيْهِ بَدَنَةٌ

“Тавофи зиёратни барчасини ёки аксариятини, яъни тўрт айланани жунуб ҳолатда ёки ҳайз ёки нифос ҳолатда қилса, зиммасига бадана вожиб бўлади”; (“Ғуния жаид”)

3. Аёллар нифос ва ҳайз ҳолда зиёрат тавоф қилишининг жаримаси баданадир.

АРАФОТ МАСАЛАЛАРИ

فَإِذَا أَفْضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ
وَأذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ثُمَّ أَفِيضُوا
مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Арафотдан тушганингизда, Машъари Ҳаромда (Муздалифада) Аллоҳни (талбия, таҳлил, такбир, сано билан) зикр этинг! У сизларни – гарчи илгари адашганлардан

бўлсангиз-да – ҳақ йўлга ҳидоят қилгани каби сизлар ҳам Уни ёд этингиз! Сўнгра одамлар тушган ердан (Арафотдан) тушингизлар ва Аллоҳдан мағфират сўрангизлар. Албатта, Аллоҳ кечиримли ва раҳмлидир” (Бақара сураси 198–199-оятлар)

Зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни Минодан Арафотга йўл олинади. Бунда офтоб чиқишини кутиш суннат. Қуёшнинг нури Жабали Сабийр тоғидан кўринса, Арафотга равона бўлади. Ҳожилар Арафот томон юрар эканлар, хотиржамлик ва виқор билан талбия, такбир, таҳлил, зикр ва дуо ҳамда дуруди шариф ўқийдилар. Агар қуёш чиқишидан илгари бомдод намозини адо қилса ёки субҳи содиқ чиқишидан олдин Минодан Арафотга равона бўлса ҳам жоиз. Лекин суннатга хилоф ва макруҳ иш қилган бўлади.

Минодан Арафотга боришда автобусларга ўтиришга тўғри келади. Бу вақтда баъзан автобуслар одамлар сонига нисбатан кам бўлиши мумкин. Шунинг учун автобусга чиқаётган пайтда ҳожилар бир-бирларини суриб, азият етказишдан огоҳ бўлишлари лозим. Арафотга келгандан сўнг ҳожилар ўзлари учун ажратилган чодирларга боришлари керак.

Арафот майдони кўринган пайтда ва унга яқин қолганда қуйидаги дуо ўқилади:

اللَّهُمَّ إِنِّي تَوَجَّهْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَوَجَّهَكَ أَرَدْتُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ وَأَعْطِنِي سُؤْلِي وَوَجِّهْ لِي الْخَيْرَ أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ
سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ

“Аллоҳумма илайка таважжаҳту ва алайка таваккалту ва важҳака арадту. Аллоҳумма иғфир лий ватуб алайя ва ʔатиний суʔлий ва важжих лий ал-хойра айнамаа таважжаҳту субҳааналлоҳи вал ҳамду лиллаҳи валаа илааҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар”.

Маъноси: Аллоҳим, Сенга юзландим ва Сенга таваккал қилдим. Сенинг Зотингни ирода қилдим. Аллоҳим гуноҳимни мағфират қилгин, тавбамни қабул қилгин, тилагимни бергин, қаерга бормай мени яхшиликка рўбарў қилгин. Аллоҳ барча айбу нуқсонлардан пок ва барча мақтовлар Аллоҳ учундир. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, Аллоҳ улуғдир.

Арафот майдонига етиб келгандан кейин куёш тиккага келиб оғишидан олдинги туриш саҳиҳ эмас. Завол бўлгандан кейинги вукуф саҳиҳ бўлади. Шу аснода Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га дуруду саломлар, талбия ва зикр айтиб, дуои хайрлар билан билан шуғулланиш суннатдир.

Агар имкони бўлса, “Жабали Раҳмат (Раҳмат тоғи)”га яқин жойда туриш керак. Лекин тоққа чиқишга ҳаракат қилмаслик

лозим. Чунки бу кунда у ер тикилинч ва хавфли бўлиб, йиқилиб тушишлари мумкин. Жабали Раҳмат (Раҳмат тоғи)га яқин жойда туришни иложи бўлмаса, Арафотнинг қаерига чодирини тикилган бўлса, ўша жойда туради. Чунки Арафотнинг ҳамма худуди вукуф учун муносиб.

Заволдан кейин тезда азон айтилади ва имом жума куни сингари хутба ўқийди. Икки ийд хутбаси каби аввалги хутба аввалида тўққиз марта такбир айтади. Иккинчи хутба аввалида эса етти марта такбир айтади. Хутба охирида ўн тўрт марта такбир, сўнг такбири ташриқ айтади.

Хутбадан кейин пешин билан аср намозини пешин намози вақтида икки иқомат билан ўқийди. Намоздан фориғ бўлгандан кейин асосий Арафотдаги вукуф бошланади.

МУЗДАЛИФАГА ОИД МАСАЛАЛАР

Муздалифада туриш Имом Абу Ҳанифа, Имом Шофий, Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва Имом Молик (раҳматуллоҳи алайх)лар мазҳабларида вожиб амал ҳисобланади. Узрсиз тарк қилган кишига тўртта мазҳабда ҳам жонлиқ сўйиш вожиб бўлади. Муздалифада туриш вақти ҳайит кунининг субҳи содиғидан то куёш чиққунчадир. Имом Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайх) наздида субҳи содиқдан олдин ёки куёш чиққандан кейин Муздалифада

туриш дуруст бўлмайди ва қурбонлик қилиши лозим бўлади.

Муздалифа жуда тиқилинч бўлса ёки жамраи ақаба ҳаддан зиёд тиқилинч бўлиши хавфи бўлса, бундай вазиятда заиф эркак ва аёллар Муздалифада туришни тарк қилишлари мумкин. Шунингдек, Арафотдан Муздалифага тиқилинч сабабли етиб келгунча қуёш чиқиб кетса, зиммасига ҳеч нарса лозим бўлмайди.

Тиқилинч сабабли Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам видолашув ҳажида Муздалифани тарк қилишга ижозат берганлар.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: إِنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ كَانَتْ امْرَأَةً ضَخْمَةً ثَبِيْطَةً فَاسْتَأْذَنْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُفِيْضَ مِنْ جَمْعِ بَلِيْلِ فَأَذِنَ لَهَا فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَلَيْتَنِي اسْتَأْذَنْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا اسْتَأْذَنْتُهُ سَوْدَةُ وَكَانَتْ عَائِشَةُ لَا تُفِيْضُ إِلَّا مَعَ الْإِمَامِ

Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилинади:

“Савда бинт Замъа (розияллоҳу анҳо) жуссалари катта, заиф аёл эдилар. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан Жамъдан тунда тушиб кетишга рухсат сўради. Унга изн бердилар. Шунда Оиша (розияллоҳу анҳо): “Савда изн сўраганидек мен ҳам Расулуллоҳдан рухсат сўраганимда эди”, – деди. Оиша (розияллоҳу анҳо) фақат имом билан (Муздалифадан) тушардилар”. (Мустахражи Абу Авона)

Мино тикилинч бўлишидан олдин тош отиб олиш мақсадида Муздалифада туришни тарк қилган кишига қурбонлик қилиш вожиб бўлади.

Ҳожи бомдод намозидан кейин такбир, таҳлил айтиб, Аллоҳ таолога хокисорлик қилиб, истакларини сўрайди. Чунки бу ер дуолар мақбул бўладиган жой ҳисобланади. Шайтонга тош отиш учун Муздалифадан тош териб олиш мустаҳабдир.

МИНО МАСАЛАЛАРИ

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

“Улар ўз (диний ва дунёвий) манфатларига шохид бўлиш учун ва маълум кунларда (Аллоҳ) уларга ризқ қилиб берган чорва ҳайвонларига (қурбонлик учун сўйишда) Аллоҳ номини зикр қилиш учун келурлар. Бас, ундан ўзларингиз ҳам еяверинглар, бечора камбағалларга ҳам едиринглар!” (Ҳаж сураси 28-оят)

Ушбу ояти карималардаги Аллоҳ таоло Мино кунлари жамаротда тош отиш, қурбонлик қилинадиган жойга бориб қурбонлик қилиш ва соч олдириб эҳромдан чиқиш кабилар

аҳамиятлидир. Ушбу амаллардан кейин Байтуллоҳ тавоф қилинади.

. Аллоҳ таоло ўша кунларда қурбонлик қилишга ва қурбонлик гўшtidан истеъмол қилишга тарғиб қилди. Қурбонлик қилгандан кейин эса соч олдириб, тирноқларни олиб, топ-тоза бўлишга ҳукм қилди. Булардан кейин Байтуллоҳни тавоф қилишга амр қилди. Мино кунлари, яъни қурбонлик кунларида юқорида зикр қилинган учта амалларни мукаммал тарзда бажариш вожибдир.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Санокли (маълум) кунларда Аллоҳни (кўпроқ) зикр қилингиз!* Кимки икки кунда шошилса (ҳаж ишларини тугатиб кетса), унга гуноҳ йўқ. Ким (учинчи кунгача) кечикса, унга ҳам гуноҳ йўқдир, башарти тақволи бўлса. Аллоҳдан кўрқингиз ва билингизки, сизлар, албатта, Унинг ҳузурига (қиёматда) тўпланурсизлар”. (Бақара сураси 203-оят)

Оятдан куйидаги фойдалар олинади:

1. Ташриқ кунлари зикр билан банд бўлиш;
2. Ташриқ кунлари Минода туриш;

3. Қурбонлик кунидан кейинги ўн бир ва ўн иккинчи кунларнинг ҳам тошини отиш вожиб;

4. Ўн учинчи куннинг тошини отиш эса афзал ва яхши;

5. Аллоҳ таолодан хавфда туриш.

Қурбонлик кунлари – ўнинчи зулҳижжадан ўн иккинчи зулҳижжагача – уч кундир. Ҳайит куни жамраи ақабага тош отиш вожибдир. Соч олдириш, қурбонлик қилиш ва тавофи зиёратларни ушбу уч куннинг охириги кунигача кечиктириш мумкин. Уч кун ичида бормаса, қурбонлик қилиши лозим бўлади

Ташриқ кунлари – ўн биринчи кундан бошлаб, ўн учинчи куннинг қуёши ботгунчадир. Қурбонлик кунлари эса ўнинчи кундан бошлаб ўн иккинчи кунгачадир. Ушбу кунлар ичида ўнинчи кун қурбонлик қилишга тайин қилинган кундир. Ўн учинчи кун эса ташриққа хос. Иккиси орасидаги икки кун қурбонлик билан ташриқ орасида муштаракдир. Наҳрнинг маъноси қурбонлик қилиш. Ташриқнинг маъноси эса гўшти қуритиш.

Ташриқ такбирининг лафзлари қуйидагилар:

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ

“Аллоху акбар, Аллоху акбар лаа илаха иллаллоху валлоху акбар Аллоху акбар валиллаҳил ҳамд”.

Маъноси: тўққизинчи зулҳижжа кунининг бомдод намозидан ўн учинчи куннинг асригача ҳар фарз намоздан кейин эркакларга баланд овозда, аёлларга эса паст овозда бир марта ташриқ такбири айтиш вожибдир, яъни 23 та намозда ташриқ такбирини айтиш вожибдир. Ҳайит намози билан 24 та намоз бўлади. Жамоат билан ўқиладиган намозларда имом ташриқ такбирини айтишни эсдан чиқариб қўйса, иқтидо қилганлар имомни ёдига солишлари керак. Ташриқ такбири айтиш барча мусулмонларга вожибдир.

Ҳаж кунлари жами беш кун бўлиб, улар саккизинчи, тўққизинчи, ўнинчи, ўн биринчи, ўн иккинчи зулҳижжа кунларидир. Ушбу кунлардан тўрт кун Мино кунларидир. Улар саккизинчи, ўнинчи, ўн биринчи, ўн иккинчи зулҳижжа кунларидир. Тўққизинчи зулҳижжа Мино куни ҳисобланмайди. Балки, у кун арафа кунидир. Шу боис арафадан олдин бир кун ва арафадан кейин уч кун Мино кунлари ҳисобланади. Мино кунларини тўрт кун бўлиши ўн иккинчи зулҳижжада Минодан чиқиб кетишни истаган кишилар учун. Чунки тўқсон тўққиз фоиз ҳожилар ўн иккинчи куни Минодан чиқиб кетадилар. Лекин ўн учинчи зулҳижжа куни Минода қолишни истаган кишилар учун Мино кунлари беш кундир,

яъни юқоридаги кунларга ўн учинчи кун ҳам кўшилади.

Шариатда кечалар келаётган кунга тобе дейилган. Лекин ҳаж масалалари ва ҳаж кечаларида кеча келгуси кунга тобе эмас. Балки, ўтган кунга тобе ҳисобланади. Шунинг учун Муздалифа кечасини арафа кунига, қурбонлик кунининг кечасини қурбонлик кунига тобе дейилади. Шу эътибор билан ҳаж аҳкомлари бажарилади.

ТАВОФ МАСАЛАСИ

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ
مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ
وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“Эсланг: Байт (Каъба)ни одамлар учун зиёратгоҳ ва хавфсиз жой қилиб қўйдик. “Иброҳим мақоми”ни намозгоҳ қилиб олишлар! Иброҳим билан Исмоилга: “Тавоф, эътиқоф ва рукуъ-сужуд қилувчилар учун Байтимни поклангиз!” – деб буюрдик”. (Бақара сураси 125-оят)

Байтнинг тўрт томонини айланишга тавоф дейилади. Тавоф етти турли бўлади. Улар қуйидагилар:

1. Тавофи кудум.² Тавофи кудумни тавофи лиқо (қўришув тавофи), тавофи вуруд (ташриф тавофи) ҳам дейилади. Бу ифрод ёки қирон ҳаж қилувчи офоқий³га суннатдир. Маккалик ва офоқий таматту ёки умра қилувчига суннат эмас.

Ифрод ҳаж⁴ қилувчи ҳарамга киргандан кейиноқ тавоф қилиб олади. Мазкур тавофга кудум тавофи дейилади. Қирон қилувчи умра билан ҳажга бирга эҳромга кириб, ҳарамга киргандан кейин биринчи умра арконларини адо қилиб бўлгандан кейин, нафл тарзида бир тавоф қилади. Бу қирон қилувчининг “тавофи кудуми” ҳисобланади.

Эслатма: қирон ҳаж қилувчи аввал умра қилиб, кейин тавофи кудум қилиши суннатдир. Лекин унинг аксини қилиши, яъни биринчи тавофи кудум қилиб, кейин умра қилиши суннат эмас.

فَإِذَا دَخَلَ الْقَارْنَ مَكَّةَ ابْتَدَأَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ يَزْمَلُ فِي الثَّلَاثِ الْأُولَى وَيَسْعَى بَعْدَ الطَّوَافِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ

² Тавофи кудум – Маккага биринчи кириб келганда қилинадиган тавоф.

³ Мийқот ташқарисидан ҳаж ёки умра қилиш учун ҳарамни шарифга келган ҳожига айтилади. Масалан, Ўзбекистон, Миср, Шом, Африка, Ҳиндистон ва Яман каби шаҳарлардан ҳаж ёки умра қилишга келган ҳожилар сингари.

⁴ Мийқотдан фақат ҳажга ёки маккаликлар ҳарамдан ҳажга эҳромга киришларига ифрод ҳаж дейилади.

لَأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ ثُمَّ يَبْدَأُ بِأَفْعَالِ الْحَجِّ فَيَطُوفُ طَوَافَ الْقُدُومِ
سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ إِلَى

“Қирон қилувчи Маккага кирса, Байтни етти марта тавоф қилади. Ундан аввалги учтасини рамал қилади. Тавофдан кейин умра учун Сафо ва Марва тепалигида саъй қилади, сўнг ҳаж амалларига киришиб, етти бор тавофи қудум қилади”. (Бинойя)

2. Тавофи нафл. Нафл тавофни ким қачон хоҳласа қилиши мумкин бўлиб, у учун бирор муайян вақт тайин қилинмаган.

3. Тавофи содар. Миқотдан ташқаридан келувчи ҳар бир офоқийга ватанга қайтиш олдидан байтни тавоф қилиши вожиб бўлади. Ушбу тавофга “тавофи видо”, “тавофи содар” дейилади. Буни ҳайз ва нифос кўриб қолган аёллар қилмайдилар. Шунингдек, Макка, миқот, хил аҳллари ҳамда балоғатга етмаган болалар, мажнун, ҳаждан тўсилган кишилар ва умра қилувчи офоқийларга тавофи содар қилиш вожиб эмас.

— Ушбу тавоф ҳақида батафсил маълумот “Тавофи видо” сарлавҳаси остида баён қилинади.

4. Тавофи умра. Умра қилувчига мазкур тавофни қилиш фарз ҳисобланади. Ундан

кейин Сафо билан Марва тепалигида саъй қилиш вожибдир. Бу ҳақда “Умра” мавзусида батафсил маълумот берилади.

5. Тавофи назр. Бир киши фалон ишим битса, Аллоҳ таоло учун бир тавоф қиламан, деган бўлса, ўша тавоф “тавофи назр” дейилади. У иш битгандан кейин ўша тавофни қилиши вожиб бўлади.

6. Тавофи таҳийя. Масжиди ҳарамга кирувчи кишига бир тавоф қилиши мустаҳаб бўлиб, ундан кейин икки ракат намоз ўқиши тавофнинг вожибидир. Бу масжидга кирувчиларга икки ракатли таҳийяти масжид ўқиш мустаҳаб бўлганига ўхшайди.

Агар бирор киши Масжиди Ҳарамга кириб тавофи зиёрат ёки тавофи кудум ёки тавофи назр ёки тавофи умра ёки тавофи садр қилса, бу ҳам тавофи таҳийя ўрнига ўтади ва у икки тавоф савобига эга бўлади.

7. Тавофи зиёрат. Тавофи зиёрат ҳар бир хожи учун фарз бўлиб, уни Арафотда туришдан олдин қилиш жоиз эмас. Тавофи зиёратнинг вақти Арафотдан кейин бўлиб, зулҳижжанинг ўнинчи кунидан ўн иккинчига қадар кун ботишдан олдин адо қилиниши вожибдир. Агар ундан кейин қилса, қилган тавофи дуруст бўлади, лекин вақтидан кечиктиргани учун бир қурбонлик лозим бўлади.

Тавофи зиёрат ҳажнинг энг муҳим рукнларидан ҳисобланади. Унинг олтита номи бўлиб, улар куйидагилар:

1. Тавофи зиёрат; 2. Тавофи фарз; 3. Тавофи ифоза; 4. Тавофи рукн; 5. Тавофи явмин нахр; 6. Тавофи мафруз.

طَوَافُ الزِّيَارَةِ وَيُسَمَّى طَوَافَ الْإِقَاضَةِ وَطَوَافَ يَوْمِ النَّحْرِ
وَطَوَافَ الْمَفْرُوضِ الْخ

“Тавофи зиёрат – “тавофи ифоза”, “қурбонлик кунининг тавофи” ва “фарз тавоф” деб номланади”. (“Раддул муҳтор”)

Тавофи зиёрат саҳиҳ бўлиши учун саккизта шартга риоя қилиш муҳим:

1. Тавоф қилувчи киши мусулмон бўлиши;
2. Байтуллоҳнинг атрофини Масжиди Ҳарамнинг ичида тавоф қилиш. Масжиди Ҳарамдан ташқарида тавоф қилса, дуруст бўлмайди;

3. Тавофни ўзи бажариши лозим. Бирор киши ёки жониворга мингашиб бажариши ҳам мумкин. Шунинг учун бошқасини номидан қилинган тавоф жоиз бўлмайди. Лекин тавофининг савобини бошқа кишига бағишлаши мумкин;

4. Энг камида тавофнинг тўрт айланасини тўлиқ бажариши шарт. Акс ҳолда тавофи

дуруст бўлмайди. Тўртта айланадан қолган учтаси вожиб бўлиб, фарз ёки шарт эмас;

5. Тавофи зиёратдан олдин эҳромга кирган бўлиши шарт. Гарчи, Арафот ва Мино амалларидан баъзисини адо қилгандан кейин эҳромдан чиққан бўлса ҳам. Масалан, эҳромга кириб, Арафот, Муздалифада туриб, жамарату ақаба тошларини отиб, қурбонлик қилиб, соч олдириб эҳромдан чиқса ва ундан кейин тавофи зиёрат қилса жоиз бўлади;

6. Тавофи зиёратдан олдин Арафотда турган бўлиши шарт. Агар Арафотда туришдан олдин тавофи зиёрат қилса, тавофи жоиз бўлмайди;

7. Фарз тавофни ният қилган бўлиши. Агар фарз тавофни ният қилмай тавоф қилса, бу тавофи зиёрат бўлмайди.

8. Тавофи зиёратни қурбонлик куни ёки ундан кейин қилиш лозим. Агар тавофи зиёратни қурбонлик кунидан олдин қилса, жоиз бўлмайди. Қурбонлик кунидан бошлаб ўн иккинчи куннинг қуёши ботгунича тавофи зиёратни қилиш кароҳиятсиз жоиздир. Ўн иккинчи куннинг қуёши ботгандан кейин ёки бир неча кун ўтгандан кейин тавофи зиёратни қилиш қурбонликни вожиб қилади. Лекин тавоф дуруст бўлаверади.

Юқоридаги саккиз шартлардан бирортаси топилмаса, тавофи зиёрат саҳиҳ бўлмайди ва тавофнинг фарзи адо бўлмайди.

Аввалдаги тўртта шарт ҳар қандай тавоф учун лозимдир. Охирги шартлар эса фақат тавофи зиёрат учун хос.

Тавофи зиёратда олтита амал вожиб бўлиб, улардан бирортасини тарк қилган киши зиммасига жарима сифатида бир қурбонлик қилиш лозим бўлади. Китобда еттинчи вожиб зиёда қилиб қўшилган. Улар қуйидагилар:

1. Қурби етса, пиёда тавоф қилиш. Агар узрсиз уловда ёки бирор нарсага миниб тавоф қилса, вожибни тарк қилгани учун зиммасига қурбонлик лозим бўлади.

2. Тавофнинг етти айланасини ҳам тўлик қилиш. Агар бир ёки ярим айлана қолиб кетса, вожибни тарк қилгани учун қурбонлик лозим бўлади.

3. Таҳоратли ҳолда тавоф қилиш. Агар таҳоратсиз тавофи зиёрат қилса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади. Агар жунуб ёки ҳайз ёки нифос ҳолатида тавофи зиёрат қилса, жаримасига бир мол ёки бир туя қурбонлик қилиши шарт. “Ғуния жаид” китобида бу борада шундай шарт дейилган:

وَلَوْ طَافَ لِلزِّيَارَةِ جُنُبًا أَوْ حَائِضًا أَوْ نَفْسَاءَ كُلَّهُ أَوْ أَكْثَرَهُ وَهُوَ
 أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ فَعَلَيْهِ بَدَنَةٌ وَقَوْلُهُ وَلَوْ طَافَ لِلزِّيَارَةِ كُلَّهُ أَوْ أَكْثَرَهُ
 مُخَدِّثًا فَعَلَيْهِ شَاةٌ

“Тавофи зиёратнинг ҳаммасини ёки кўпроғини, яъни тўрт айланани жунуб

ёки ҳайз ёки нифос ҳолатда тавоф қилса зиммасига бадана, яъни мол ёки туя сўйиш вожиб бўлади. Агар тавофи зиёратнинг ҳаммасини ёки аксарини таҳоратсиз қилса, зиммасига қўй сўйиш лозим бўлади”. (“Ғуния жадид”)

Агар жунуб, ҳайз ёки нифос ҳолатда озрок бўлсада зиёрат тавофи қилса, қўй ёки эчки сўйиш вожиб бўлади;

4. Аврат жойларни тўсиш. Агар намозни бузадиган даражада авратини очиб тавофи зиёрат қилса, вожибни тарк қилгани учун қурбонлик қилиши лозим.

وَلَوْ طَافَ كُلُّهُ أَوْ أَكْثَرَهُ مَكْشُوفَ الْعَوْرَةِ قَدَرَ مَا لَا تَجُوزُ
الصَّلَاةُ مَعَهُ بِإِلَّا عُذْرٍ فَعَلَيْهِ دَمُ الْخ

“Агар тавофи зиёратнинг ҳаммасини ёки кўпроғини узрсиз у билан намоз жоиз бўлмайдиган миқдор (ҳар бир аъзонинг тўртдан бири очилган ҳолат)да аврати очик ҳолатда тавоф қилса, зиммасига қурбонлик қилиш лозим бўлади”. (“Ғуния жадид”)

5. Қурбонлик куни, яъни зулҳижжанинг ўнинчи билан ўн иккинчи кунлари оралиғида тавофи зиёрат қилиш. Агар ўн иккинчи зулҳижжа куни ўтиб кетгунича тавофи зиёратни қилмай, сўнг тавофи зиёратни адо қилса, фарз қилинган тавоф адо бўлади. Лекин

тавофи зиёратни ўз вақтидан кечиктиргани учун зиммасига қурбонлик вожиб бўлади.

6. Ўнг томондан ва ўнг қўлдан тавофи зиёрат қилиш. Агар чап тарафдан тавоф қилса, қурбонлик лозим бўлади.

لَوْ أَخَذَ عَنِ يَسَارِهِ وَهُوَ الطَّوَافُ الْمَنكُوسُ فَطَافَ كَذَلِكَ سَبْعَةَ
أَشْوَاطٍ لَا يَعْتَدُّ بِطَوَافِهِ عِنْدَنَا، وَيُعِيدُهُ مَا دَامَ بِمَكَّةَ وَإِنْ رَجَعَ
إِلَى أَهْلِهِ قَبْلَ الْإِعَادَةِ فَعَلَيْهِ دَمٌ

“Агар хожи чап тарафдан тавоф қилишни бошласа, тавоф тескари бўлиб қолади. Тескари қилинган тавофни Маккадан кетиб қолмаган бўлса, қайтадан қилади. Бу бизнинг наздимиздадир. Қайта адо қилишдан олдин юртига кетиб қолса, зиммасига қурбонлик лозим бўлади” (Айний);

7. Тавофдан кейин икки ракат тавоф намозини ўқиш. Ушбу ҳукм барча тавофларга тегишли. Лекин тавоф намозини тарк қилган кишига қурбонлик лозим бўлмайди. Шунингдек, ушбу намозни ўлгунича Ҳарам худудида ҳам ҳамда ундан ташқарида ўқиш ҳам жоиздир.

وَمِنَ الْوَاجِبَاتِ رَكْعَتَا الطَّوَافِ الْخ

ёки ҳайз ёки нифос ҳолатда тавоф қилса зиммасига бадана, яъни мол ёки туя сўйиш вожиб бўлади. Агар тавофи зиёратнинг ҳаммасини ёки аксарини таҳоратсиз қилса, зиммасига қўй сўйиш лозим бўлади”. (“Ғуния жаид”)

Агар жунуб, ҳайз ёки нифос ҳолатда озроқ бўлсада зиёрат тавофи қилса, қўй ёки эчки сўйиш вожиб бўлади;

4. Аврат жойларни тўсиш. Агар намозни бузадиган даражада авратини очиб тавофи зиёрат қилса, вожибни тарк қилгани учун қурбонлик қилиши лозим.

وَلَوْ طَافَ كُلَّهُ أَوْ أَكْثَرَهُ مَكْشُوفَ الْعَوْرَةِ قَدَرَ مَا لَا تَجُوزُ
الصَّلَاةُ مَعَهُ بِإِلَّا عُذْرٍ فَعَلَيْهِ دَمُ الْخ

“Агар тавофи зиёратнинг ҳаммасини ёки кўпроғини узрсиз у билан намоз жоиз бўлмайдиган миқдор (ҳар бир аъзонинг тўртдан бири очилган ҳолат)да аврати очик ҳолатда тавоф қилса, зиммасига қурбонлик қилиш лозим бўлади”. (“Ғуния жаид”)

5. Қурбонлик куни, яъни зулҳижжанинг ўнинчи билан ўн иккинчи кунлари оралиғида тавофи зиёрат қилиш. Агар ўн иккинчи зулҳижжа куни ўтиб кетгунича тавофи зиёратни қилмай, сўнг тавофи зиёратни адо қилса, фарз қилинган тавоф адо бўлади. Лекин

тавофи зиёратни ўз вақтидан кечиктиргани учун зиммасига қурбонлик вожиб бўлади.

6. Ўнг томондан ва ўнг қўлдан тавофи зиёрат қилиш. Агар чап тарафдан тавоф қилса, қурбонлик лозим бўлади.

لَوْ أَخَذَ عَنِ يَسَارِهِ وَهُوَ الطَّوَافُ الْمَنَكُوسُ فَطَافَ كَذَلِكَ سَبْعَةَ
أَشْوَاطٍ لَا يَغْتَدُّ بِطَوَافِهِ عِنْدَنَا، وَيُعِيدُهُ مَا دَامَ بِمَكَّةَ وَإِنْ رَجَعَ
إِلَى أَهْلِهِ قَبْلَ الْإِعَادَةِ فَعَلَيْهِ دَمٌ

“Агар хожи чап тарафдан тавоф қилишни бошласа, тавоф тескари бўлиб қолади. Тескари қилинган тавофни Маккадан кетиб қолмаган бўлса, қайтадан қилади. Бу бизнинг наздимиздадир. Қайта адо қилишдан олдин юртига кетиб қолса, зиммасига қурбонлик лозим бўлади” (Айний);

7. Тавофдан кейин икки ракат тавоф намозини ўқиш. Ушбу ҳукм барча тавофларга тегишли. Лекин тавоф намозини тарк қилган кишига қурбонлик лозим бўлмайди. Шунингдек, ушбу намозни ўлгунича Ҳарам ҳудудида ҳам ҳамда ундан ташқарида ўқиш ҳам жоиздир.

وَمِنَ الْوَاجِبَاتِ رَكْعَتَا الطَّوَافِ الْخ

“Тавофи зиёратнинг вожибларидан яна бири тавофдан кейин икки ракат намоз ўқиш”. (“Ғуния жаидид”)

وَلَا يُجْبَرُ تَرْكُهَا بِالْمَوْتِ عَنْهَا بِدَمٍ أَوْ غَيْرِهِ الْخ

“Ўлганлиги туфайли тавофи зиёратни тарк қилса, жонлиқ сўйиш ёки бошқа бирор нарса билан унинг ўрнини тўлдириб бўлмайди”. (“Ғуния жаидид”)

Ҳайит куни ақаба тошларини отгандан кейин аввал қурбонлик қилиб, сўнг соч олдириб тавофи зиёрат қилиш суннатдир. Агар унга қурбонлик вожиб бўлмаса, тош отгандан кейин соч олдириб, тавофи зиёратни адо қилади.

Агар ҳайит куни соч олдириш ва қурбонлик қилишдан олдин тавофи зиёрат қилса, қилган тавофи жоиз бўлади. Тавофнинг бундан ташқари ҳам турли суннатлари мавжуд бўлиб, қуйида улардан баъзиларини зикр қиламиз:

1. Рамал. Рамалнинг маъноси тавоф вақтида кўксини кериб, қўлни қимирлатиб, қадамларни яқин-яқин ташлаб, гердайиб тез юришдир. Орқасидан саъй қилинадиган ҳар бир тавофнинг аввалги уч айланасида рамал қилиш эркакларга суннатдир.

وَالرَّمْلُ سُنَّةٌ فِي كُلِّ طَوَافٍ بَعْدَهُ سَعْيٌ حَتَّى فِي طَوَافِ الصَّدْرِ
لَوْ لَمْ يَسَعِ بَعْدَهُ

“Орқасидан саъй қилинадиган ҳар бир тавофда рамал қилиш суннатдир. Ҳаттоки, тавофи содарда ҳам, гарчи ундан кейин саъй қилинмасда”. (“Ғуния жаид”)

وَالرَّمْلُ فِي الثَّلَاثَةِ الْأُولَى وَالْمَشْيَ عَلَى هَيْئَتِهِ فِي الْأَرْبَعَةِ
الْبَاقِيَةِ

“Рамал аввалги уч айланада суннат бўлиб, қолган тўрттасида ўз ҳолича юриш суннатдир”. (“Ғуния жаид”)

Агар ҳожи аввалги бир айланада рамал қилишни эсдан чиқариб қўйса, қолган икки айланадагина рамал қилади. Шунингдек, кимдир аввалги уч айланада рамал қилишни эсдан чиқариб қўйса ёки қасддан тарк қилса, қолган айланаларда рамал қила олмайди.

فَلَوْ تَرَكَ الرَّمْلَ فِي الشُّوْطِ الْأُولَى أَوْ نَسِيَهُ لَا يَرْمَلُ إِلَّا فِي
شَوْطَيْنِ وَلَوْ فِي الثَّلَاثَةِ لَا يَرْمَلُ فِيهَا بَعْدَهَا

“Агар аввалги уч айланада рамал қилишни тарк қилса ёки эсдан чиқариб қўйса, иккинчи ва учинчи шавтларда рамал қилади. Агар учала шавтда рамал қилишни тарк қилса ёки эсдан чиқариб қўйса, қолган шавтларда рамал қилмайди”. (“Ғуния жаид”)

Бирор киши билмай тавофни барча айланасида рамал қилса, шунингдек, тавофнинг барча айланасини рамалсиз қилса ҳам тавофи саҳиҳ бўлади. Лекин бундай қилиш макруҳи танзиҳийдир.

2. Изтибоъ. Эҳромнинг юқоридаги қисмини ўнг қўлтиқ остидан ўтказиб, чап елкага ташлаб, ўнг елкани очиқ қолдиришга изтибоъ дейилади. Уни тавофнинг барча айланаларида қилиш суннатдир.

وَأَمَّا سُنَنُ الطَّوَافِ فَالْإِضْطِبَاعُ فِي جَمِيعِ أَشْوَاطِهِ وَيَنْبَغِي أَنْ
يَفْعَلَهُ قَبْلَ الشَّرُوعِ فِي الطَّوَافِ بِقَلِيلٍ

“Тавофнинг суннатларидан бири барча шавтларда изтибоъ қилиб олишдир. Уни тавофга киришишдан бироз олдин қилиш лозим”. (“Ғуния жаид”)

Изтибоъ суннат бўлган тавофда эҳром ҳолатда бўлиш ва тавофдан кейин Сафо ва Марва тепалигида саъй қилиш керак бўлади. Шунинг учун рамал билан изтибоъ икки жиҳатга кўра фарқланади:

1. Рамални эҳром ҳолатда қилиш шарт эмас. Изтибода эса эҳром шарт. Шунинг учун Арафотдан олдин Сафо ва Марва тепалигида саъй қилмаган киши қурбонлик куни тош отганидан кейин соч олдириб, эҳромни ечиб ва тикилган кийим кийиб, тавофи зиёрат ва

саъй қилади. Бу тавофда рамал қилиш суннат бўлади. Ҳожи эҳромдан чиққани сабабли изтибоъ суннат бўлади.

2. Рамал тавофнинг аввалги уч айланасида суннатдир. Изтибоъ барча айланишда суннат ҳисобланади. Хулоса қилиб айтганда, қайси тавофда изтибоъ суннат бўлса, унда эҳромда бўлиш ва у тавофдан кейин саъй қилиш шарт. Изтибоъ ҳам фақат эркаклар учун.

3. Истилом деб икки қўлни қора тошга текказиб, қўлни ўпишга айтилади. Ҳар тавофнинг аввали ва охирида истилом қилиш суннатдир. Ҳар айланани тугатганида ҳажари асвадни ўпиш эса мустаҳабдир. Тавофдан кейин Сафо ва Марва тепалигида саъй қилмоқчи бўлса, тавоф намозидан кейин истилом қилиб, Сафо томонга бориш суннатдир. Орқасида саъйи бор ҳар бир тавофдан кейин, Сафо ва Марва томонга чиқишдан олдин ҳажари асвад истилом қилинади. Истилом қилишнинг йўли қора тош тўғрисида келиб, намоздаги каби икки қўл кулоқ ёки елка баробарида кўтарилади. Қўл кўтараётган пайтда такбир айтилади. Икки кафтини қора тошга қўйиб, лаби билан уни ўпади. Агар қора тошни ўпиш имкони бўлмаса, қўлини тошга теккизиб ўпади. Агар ҳажари асвадга қўл теккизишнинг ҳам имкони бўлмаса, ҳасса ёки шу каби бирор нарсани унга текказиб, ҳассани ўпади. Расулуллоҳ

(соллаллоху алайҳи васаллам) ҳам муборак хассалари билан истилом қилганлар. Агар буни ҳам қила олмаса, ҳажари асвадга юзланиб, икки кафтини у томонга қилиб, такбир айтади. Фуқаҳолар такбир билан биргаликда “Ла илаҳа иллаллоху вал ҳамду лиллаҳ” дейиш ва Расулуллоҳга солаво айтишни зикр қилганлар. Ҳозирги кунда ҳажари асвадга турли хил хушбўйликлар суртилади. Шу сабабли эҳромдаги одам бундан эҳтиёт бўлиши лозим. Чунки кишига хушбўйлик ишлатиш тақиқланган. Агар ҳажари асвадни ўпганда кўли ёки лаби хушбўйланса, каффорот вожиб бўлади.

وَقَالُوا فِيمَنْ اسْتَلَمَ الْحَجَرَ فَأَصَابَ يَدَهُ مِنْ طَيْبِهِ: إِنَّ عَلَيْهِ
الْكَفَّارَةَ؛ لِأَنَّهُ اسْتَعْمَلَ الطَّيْبَ، وَإِنْ لَمْ يَقْصِدْ بِهِ التَّطَيُّبَ،
وَوُجُوبُ الْكَفَّارَةِ لَا يَقِفُ عَلَى الْقَصْدِ

“Ҳажарни ўпганлиги сабабли кўлига хушбўйлик теккан киши ҳақида: “Зиммасига каффорот лозим бўлади”, – деганлар. Чунки у киши гарчи хушбўйланишни қасд қилмаган бўлса хушбўйликни истеъмол қилди. Каффоротнинг вожиб бўлиши ниятга тўхтамайди”. (“Бадоиус саноиъ”)

Тавоф вақтида зарурат миқдорича кўришиш ёки гаплашиш жоиз.

لا بأس بان يتكلم بكلام يحتاج اليه بقدر الحاجة ويشرب
ويفعل كل ما يحتاج اليه.

“Тавоф мобайнида ҳожат миқдорича сўзлашиш, ейиш, ичиш ва ҳожати тушадиган нарсаларни қилишда зарар йўқ”. (“Ғуниян носик”)

Лекин ортиқча гап-сўз макруҳдир.

وَأَمَّا كَرَاهَةُ الْكَلَامِ فَالْمُرَادُ فُضُولُهُ إِلَّا مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ بِقَدْرِ
الْحَاجَةِ.

“Ортиқча гап-сўз макруҳдир. Ҳожат миқдоричаси эса бундан мустасно”. (“Фатҳул кодийр”)

Ҳеч қайси тавофда баралла овоз чиқариб талбия айтиш жоиз эмас. Фақат баъзи тавофларда махфий ва оҳиста талбия айтиш жоиз. Улар қуйидагилар:

1. Қирон ҳаж қилувчи умра тавофида махфий тарзда талбия айтиши. Чунки унинг талбияси қурбонлик кунининг ақаба тошларини отгунича давом этади.

2. Қирон ҳаж ҳам қилувчи ҳаждан олдин нафл тавоф қилса, унда ҳам оҳиста талбия айтади.

3. Қирон ҳаж ҳам қилувчи умрадан фориг бўлгандан кейин тавофи қудум қилаётганда ҳам оҳиста талбия айтади.

4. Ифрод ҳаж қилувчи тавофи кудум қилганда оҳиста талбия айтади. Чунки унинг эҳроми ҳаждан фориг бўлиб, соч олдиргунича боқий туради. Талбия эса ақаба тошларини отгунича давом этади.

5. Ифрод ҳаж қилувчи ҳаждан олдин нафл тавоф қилса, оҳиста талбия айтади. Ушбу бешта тавофда талбия айтиш мумкин. Лекин талбияни жаҳрий айтишга ижозат берилмайди. Чунки талбия жаҳрий айтилса, одамлар ташвиш ва кўркувга тушиб қолишлари мумкин. Тавоф вақтида талбия ўрнига бошқа дуо ва зикрларни айтиш афзал. Баъзи бир тавофларда оҳиста талбия айтишга ҳам ижозат берилмайди. Улар қуйидагилар:

1. Ватанга қайтишда қилинадиган тавофи видода;

2. Умра тавофида;

3. Эҳромсиз қилинган тавофи назрда;

4. Эҳромсиз қилинган нафл тавофда.

Тавоф вақтида Қуръони карим ўқишдан зикр ва дуо қилиш афзал. Абу Ҳанифа (рахматуллоҳи алайҳ) наздида тавоф вақтида тиловат қилиш муносиб бўлмаган ишдир.

الذِّكْرُ أَفْضَلُ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي الطَّوَافِ

“Тавофда қироат қилишдан кўра зикр афзалдир”. (Баҳрур роик)

عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ لَا يَتَّبِعِي لِلرَّجُلِ أَنْ يَقْرَأَ فِي طَوَافِهِ وَلَا بِأَسِّ
بِذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى

“Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ)дан ривоят қилинишича, киши тавофида қироат қилмаслиги лозим. Лекин Аллоҳнинг зикрини қилишида зиён йўқдир”. (“Раддул мухтор”)

Имкони бўлса тавоф намозини мақоми Иброҳим (алайҳиссалом) олдида ўқиш афзал. Агар уни олдида ўқишга имкон бўлмаса, хатим ичида раҳмат тарнови остида ўқилади. Агар у ерда ҳам ўқишни иложи бўлмаса, Масжиди ҳарамнинг хоҳлаган жойида ўқиши мумкин. Агар масжиди ҳарамда ҳам ўқий олмаса, ҳарам худудининг қайси жойида ўқиса ҳам жоиз бўлаверади.

وَيُسْتَحَبُّ مُوَكَّدًا أَدَاؤُهَا خَلْفَ الْمَقَامِ ثُمَّ فِي الْكَعْبَةِ ثُمَّ فِي الْحِجْرِ
تَحْتَ الْمِيزَابِ، ثُمَّ كُلُّ مَا قَرُبَ مِنَ الْحِجْرِ إِلَى النَّبِيِّ ثُمَّ بَاقِي
الْحِجْرِ ثُمَّ مَا قَرُبَ إِلَى النَّبِيِّ ثُمَّ الْمَسْجِدِ ثُمَّ الْحَرَمِ ثُمَّ لَا أَفْضَلِيَّةَ
بَعْدَ الْحَرَمِ بَلْ الْإِسَاءَةُ... وَلَوْ صَلَّى خَارِجَ الْحَرَمِ، وَلَوْ بَعْدَ
الرُّجُوعِ إِلَى وَطَنِهِ جَازَ وَيُكْرَهُ

“Тавофдан кейин ўқиладиган намозни мақоми Иброҳим ортида адо қилиш таъкид-

ланган мустахабдир. Сўнг Каъбанинг ичида, сўнг ҳажарнинг олдида, сўнг тарнов остида, сўнг ҳажарга яқин бўлган жойда, сўнг бошқа хоналарда. Сўнг Байтуллоҳга яқин жойларда, сўнг масжиди ҳарамда, сўнг ҳарамда ва ҳарамдан ташқарида ўқишда фазилат йўқ. Балки гуноҳкор бўлиш бордир. Агар тавофнинг икки ракат намозини ҳарамдан ташқарида ўз ватанига қайтиб келгандан кейин ўқиса жоиз, лекин бу макруҳ бўлади”. (“Раддул муҳтор”)

ҲАЖНИНГ ВОЖИБЛАРИ

Ҳажнинг вожиблари иккига бўлинади:

1. Тарк қилиш билан қурбонлик шарт бўладиган;
2. Тарк қилиш билан қурбонлик шарт бўлмай-диган.

Биринчи турдаги амалларни бажармаслик ҳажни бузмасада, ибодатга нуқсон етиб қолади. Шунинг учун тарк қилинган амални қайтадан қила олмаса, ўрнини тўлдириш учун жарима сифатида қурбонлик сўйиш вожиб бўлади. Борди-ю, ўзига боғлиқ бўлмаган узр туфайли вожиб амаллардан бирортасини бажармаса, бўйнига жарима, яъни қурбонлик вожиб бўлмайди. Бунда вожиб амални қасддан, унутиб ёки янглишиб тарк қиладими фарқи йўқ.

والضوابط ان كل ما يجب بتركه دم فهو واجب

“Қатъий қонда шуки, қайси амални тарк қилиш қурбонликни талаб қилса, у вожиб амалдир”. (“Дуррул мухтор”)

Ҳажнинг йигирма учта энг муҳим вожиблари бор. Улар куйидагилар:

1. Миқотдан эҳромга кириш. “Миқот” сўзи луғатда “белгиланган вақт” деган маънони англатади. Ҳаж ибодатида эса эҳромга кириладиган жой маъносини англатади. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) жами олтита миқотни зикр қилганлар. Улардан тўрттаси, яъни Зул Ҳулайфа, Жухфа, Яламлам, Қорнул Манаазиллар саҳиҳ ривоят билан собит бўлган. Зоти Ирқ билан Водий Ақиқ баҳсли мавзудир. Миқотдан ташқарида яшовчилар ҳаж ёки умра қилиш мақсадида Маккага киришмоқчи бўлишса, мазкур белгиланган жойлардан эҳромсиз ўтиб кетишлари жоиз эмас. Агар эҳромсиз миқотдан ўтиб кетишса, зиммаларига қурбонлик лозим бўлади. Ҳожилар Маккага қайси томондан келишларига қараб миқот турлича бўлади. Масалан, Мадинадан Маккага келувчи ҳожилар Зул Ҳулайфадан эҳромга кирадилар. Уни Али (розияллоҳу анҳу) кудуғи, яъни “Обору Али (розияллоҳу анҳу)” ёки “Абёру Али (розияллоҳу анҳу)” ёки “Беъру

Али (розияллоху анху)” ҳам дейилади. У Маккаи мукаррамадан 410 километр узоқликда жойлашган.

Миқот билан ҳарам худудининг ўртасида яшовчилар, яъни миқот ичида истиқомат қилувчилар турган жойларидан эҳромга кирадилар. Маккаликлар ҳам ҳаж ибодати учун уйларидан эҳромга кирадилар. Лекин умра ибодати учун ҳарамдан ташқарига, яъни “ҳил”га чиқиб келадилар. “Ҳил” деб миқот билан ҳарам ўртасидаги жойларга айтилади.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَّتَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلِأَهْلِ الْبَصْرَةِ ذَاتَ عِرْقٍ، وَلِأَهْلِ الْمَدَائِنِ الْعَقِيقَ
”مَوْضِعٌ قُرْبَ ذَاتِ عِرْقٍ“

Анас ибн Молик (розияллоху анху):

“Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи васаллам) Мадина аҳлига Зул Ҳулайфани, шом аҳлига Жухфани, Басра аҳлига Зоти Иркни ва Мадоин аҳлига Зоти Иркга яқин жой Ақиқни миқот қилиб белгилаганларини эшитганман”, деди. (Таҳовий, Муъжамул кабир)

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ”أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَّتَ لِأَهْلِ الْمَشْرِقِ الْعَقِيقَ“

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) машриқ аҳлига Ақиқни миқот қилиб белгиладилар”. (Термизий ривояти)

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَّتْ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ يَلْمَلَمَ وَقَالَ هُنَّ لَهُمْ وَلِكُلِّ آتٍ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ حَتَّى أَهْلِ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадина аҳлига Зул Хулайфани, Шом аҳлига Жухфани, Нажд аҳлига Қорнул Манаазилни, Яман аҳлига Яламламни миқот қилиб белгилаб: “Булар улар учун ва улардан бошқа ҳаж ва умра қилишни истаб келувчиларгадир. Ким улардан ичкарида бўлса, қаердан ҳажга чиққан бўлса, ўша жойдан эҳромга киради. Ҳатто, Макка аҳли Маккадандир”, – дедилар”. (Муслим ривояти)

2. Сафо билан Марва тепалигида саъй қилиш. Икки тепалик орасида саъй қилишни тарк қилган кишига жарима сифатида қурбонлик қилиш лозим бўлади. Абу Ҳанифа

(рахматуллоҳи алайҳ) наздида икки тепалик орасида сай қилиш вожибдир. Имом Молик, Имом Аҳмад ва Имом Шофийй (рахматуллоҳи алайҳ)лар наздида ҳажнинг рукни ва фарзи ҳисобланади.

3. Саъйдан олдин тавоф қилиш. Сафо ва Марва тепалигида саъй қилиш қайсидир тавофдан кейин бўлиши лозим. Шунга биноан ҳар саъйдан олдин тавоф бўлиши вожибдир. У хоҳ тавофи қудум бўлсин, хоҳ тавофи зиёрат бўлсин, хоҳ тавофи нафл бўлсин. Агар саъй қилишдан олдин тавоф қилинмаса, зиммасига қурбонлик лозим бўлади.

وَكُونُ السَّعْيِ بَعْدَ طَوَافٍ مُتَعَدِّ بِهِ

“Эътиборлиси шуки, тавофдан кейин саъй бўлиши вожибдир”. (“Дуррул мухтор”)

وَلَوْ سَعَى قَبْلَ الطَّوَافِ لَمْ يُتَعَدَّ بِهِ فَإِنْ لَمْ يَعْذَهُ فَعَلَيْهِ دَمٌ

“Тавофдан олдин саъй қилса, эътиборга олинмайди ва қайтариб қилмаса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади”; (“Ғуния жаид”)

4. Сафо ва Марва тепалигида пиёда саъй қилиш. Соғлом одам Сафо ва Марва орасида яёв саъй қилиши вожибдир. Агар узрсиз уловда саъй қилса, бўйнига қурбонлик лозим бўлади.

5. Тавофни пиёда қилиш. Қудрати етган киши тавофни яёв қилиши вожибдир.

Имконияти бўла туриб уловда тавоф қилиш қурбонликни вожиб қилади.

الْمَشْيُ فِيهِ أَيُّ فِي الطَّوَافِ لِمَنْ لَيْسَ لَهُ عُذْرٌ... فَلَوْ تَرَكَهُ بِلا
عُذْرٍ أَعَادَهُ وَإِلَّا فَعَلَيْهِ دَمٌ لا الْمَشْيُ وَاجِبٌ عِنْدَنَا

“Узри бўлмаган кишига пиёда тавоф қилиши вожибдир... узрсиз пиёда тавоф қилишни тарк қилиб, уловда тавоф қилса, уни қайтадан қилади. Агар қайтадан пиёда тавоф қилмаса зиммасига қурбонлик қилиш вожиб бўлади. Чунки пиёда тавоф қилиш бизнинг мазҳабда вожибдир”. (“Раддул мухтор”)

6. Таҳорат билан тавоф қилиш. Таҳорат билан тавоф қилиш вожибдир. Шунинг учун ким таҳоратсиз тавоф қилса, қурбонлик қилиши вожиб бўлади. Ҳайз, нифос ёки жанобат ҳолатида тавоф қилинса, жаримасига мол ёки туя сўйиши вожиб бўлади.

Агар тавофи зиёратдан бошқа тавофларни, жумладан, тавофи кудум, тавофи видо, тавофи нафл кабиларни таҳоратсиз ҳолда қилса, қурбонлик вожиб бўлмайди. Балки, ҳар бир айланага битта, жами еттита садақаи фитр вожиб бўлади.

7. Тавофда авратни ёпиш. Тавоф ҳолатида авратни ёпиш вожибдир. Агар авратни тўсмай тавоф қилса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади.

وَسَتْرُ الْعَوْرَةِ فِيهِ وَيَكْشِفُ رُبْعَ الْعَضْوِ فَأَكْثَرَ كَمَا فِي الصَّلَاةِ
يَجِبُ الدَّمُ

“Тавофда авратни тўсиш вожибдир. Намоздаги каби аъзонинг тўртдан бирини очиш ёки кўпроғини очганлиги сабабли қурбонлик вожиб бўлади”. (“Раддул мухтор”)

8. Фарз зиёрат тавофини қурбонлик кунлари қилиш. Тавофи зиёратни ҳайит кунлари қилиш вожибдир. Агар ундан ўтиб кетса, ҳожи зиммасида тавофи зиёрат қилиш қолади ва бўйнига қурбонлик ҳам вожиб бўлади.

9. Ҳатимнинг ташқарисида тавоф қилиш. Ҳатим бу Байтуллоҳнинг бир қисми бўлиб, шимол тарафида. Унга ёнма-ён одам бўйи бараварида баланд девор билан ўралган. Тавофни Каъбанинг ҳатими ташқарисида қилиш вожибдир. Агар тавофи зиёратни унинг ичкарасида қилиб, ватанига қайтиб кетса, вожибни тарк қилганлиги учун зиммасига қурбонлик вожиб бўлади. Агар тавофни ҳатимни орқасидан қайтадан қилса, жарима соқит бўлади.

وَلَوْ طَافَ فِي دَاخِلِ الْحَجْرِ فَعَلَيْهِ أَنْ يُعِيدَ؛ لِأَنَّ الْحَطِيمَ لَمَّا كَانَ
مِنَ النَّبْتِ فَإِذَا طَافَ فِي دَاخِلِ الْحَطِيمِ فَقَدْ تَرَكَ الطَّوَافَ بِبَغْضِ
النَّبْتِ، وَالْمَفْرُوضُ هُوَ الطَّوَافُ بِكُلِّ النَّبْتِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى

{وَلِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ} ... وَلَوْ لَمْ يُعِذْ حَتَّىٰ عَادَ إِلَىٰ أَهْلِهِ
يَجِبُ عَلَيْهِ الدَّمُ.

“Ҳатимни ичкарасидан тавоф қилса, уни қайтадан қилиши вожиб бўлади. Чунки ҳатим Байтдан ҳисобланади. Унинг ичкарасидан тавоф қилиш билан Каъбанинг баъзисини тавоф қилган бўлиб қолади. Аллоҳ таолонинг “Байти атийқни тавоф қилинглар”, деган ояти каримасини далили билан унинг тўлиғича айланиш фарздир. Ҳатим ичкарасидан қилган тавофини қайтадан қилмасдан ўз юртига кетиб қолса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади”. (“Бадоиус санойъ”)

10. Қуёш ботишидан аввал Арафотдан тушмаслик. Қуёш ботгандан кейин Арафотда тушиш вожибдир. Бундан аввал Арафот майдонини тарк қилган кишига қурбонлик вожиб бўлади.

11. Арафотда тургандан кейин соч олдиргунича эҳромда тақиқланган нарсалардан ўзини йироқда тутиш. Арафотда тургандан кейин эҳромда сақланиш керак бўлган нарсалардан эҳромдан чиқмагунича сақланиши ва ўзини у ишлардан йироқда тутиши вожибдир. Масалан, Арафотда тургандан кейин аёли билан қўшилишдан ёки тикилган кийим кийишдан ёки бош ёки юзни ёпишдан ўзини тийиши вожибдир. Акс ҳолда жонлик сўйиш вожиб бўлади.

12. Муздалифада туриш. Муздалифа Арафот билан Мино орасида жойлашган жойнинг номи. У ерни “жамъ”, “Машъарил ҳаром” деб ҳам аталади. Қурбонлик куни субҳи содиқ билан куёш чиқиши орасида у ерда туриш вожибдир. Уни узрсиз тарк қилган кишига қурбонлик вожиб бўлади.

وَمَنْ تَرَكَ الْوُقُوفَ بِالْمُزْدَلِفَةِ فَعَلَيْهِ دَمٌ

“Муздалифада туришни тарк қилган киши зиммасига қурбонлик вожиб бўлади” (“Ҳидоя”).

13. Жамарот тошларини отиш. Тош отиш ҳажнинг вожибларидан бўлиб, унинг бир кунини ёки учала кунини ҳам тарк қилган кишига битта қурбонлик вожиб бўлади.

وَلَوْ آخَرَ أَيَّ الْإِيَّامِ كُلَّهَا إِلَى الرَّابِعِ مَثَلًا رَمَاهَا كُلَّهَا فِيهِ قَبْلَ
الزَّوَالِ أَوْ بَعْدَهُ عَلَى التَّأْلِيفِ قَضَاءٌ عِنْدَهُ وَعَلَيْهِ دَمٌ وَاجِدٌ
لِلتَّأخِيرِ... وَإِنْ لَمْ يَقْضِ حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ مِنْهُ فَاتٌ وَقَتٌ
الْقَضَاءِ وَالْإِدَاءِ وَعَلَيْهِ دَمٌ وَاجِدٌ إِتْفَاقًا

“Агар тош отишнинг барчасини тўртинчи кунга қолдирса, хоҳ у заволдан аввал ёки кейин бўлсин, Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ) наздида қазо ҳисобланиб, кечиктиргани учун зиммасига битта қурбонлик лозим бўлади.

Агар тўртинчи кунини қуёши ботгунича ҳам учала куннинг қазосини адо қила олмаса, адо қилиш ҳам, қазосини қилиш ҳам қўлдан кетган бўлиб, барча имомлар наздида зиммасига битта қурбонлик вожиб бўлади”. (“Ғуния жаид”)

وَإِنْ تَرَكَ رَمِي يَوْمٍ وَاحِدٍ فَعَلَيْهِ دَمٌ... وَإِنْ تَرَكَ رَمِي جَمْرَةٍ
الْعُقْبَةِ فِي يَوْمِ النَّحْرِ فَعَلَيْهِ دَمٌ

“Бир кунлик тошни ким тарк қилса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади... Қурбонлик кун ақаба тошини отишни тарк қилса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади”. (“Ҳидоя”)

14. **Бир куннинг тош отишини бошқа кунга кечиктирмаслик.** Бир куннинг тошини бошқа куннинг субҳи киришигача кечиктирса, Абу Ҳанифа (рахматуллоҳи алайҳ) наздида жаримасига бир қурбонлик вожиб бўлади.

15. **Соч олдириш.** Сочни олдириш ёки бармоқнинг бир бўғини миқдорича қисқартириш вожиб ҳисобланади. Агар хожи сочни олдирмай ёки қисқартирмай эҳромдан чиқса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади.

16. **Қирон ва таматтунинг қурбонлиги.** Қирон ёки таматту қилувчи зиммасига қурбонлик вожиб бўлади. Шунинг учун қурбонликсиз эҳромдан чиқиб қўйса, жаримасига яна бир қурбонлик қилиши лозим.

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ
ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

“Қачонки, (монеликлардан) хотиржам бўлсангиз, сўнг (ҳаж вақтигача) кимки умра қилиб тамагту қилса (эҳромдан вақтинча чиқиб олса), муяссар бўлган қурбонликни қилсин! Ким (бунга имконият) топа олмаса, уч кун ҳажда, етти кун қайтганларингиздан кейин рўза (тутсин!) Ўша роса ўн кундир. Бу (ҳукмлар) оиласи (яшаш жойи) Масжиди Ҳаромда бўлмаганлар учундир”. (Бақара сураси 196-оят)

ذَبْحُ الشَّاءِ لِلْقَارِنِ وَالْمُتَمَتِّعِ

“Қирон ва тамагту қилувчи қўйни сўйиши вожибдир”. (“Дуррул мухтор”)

17. Қурбонликни ҳайит кунларида қилиш. Қурбонликни наҳр кунлари қилиш вожибдир. Шунинг учун ўн иккинчи зулҳижжа ўтгунича тамагту ва қирон қилувчилар қурбонлик қилмасалар, жаримасига яна битта қурбонлик вожиб бўлади.

18. Ақаба тошини отиш, қурбонлик қилиш ва соч олдириш амаллари орасида

тартибга риоя қилиш. Ушбу учта амалар орасида тартибга риоя қилиш вожибдир. Унинг тартиби куйидагича:

1. Ақаба тошини отиш;
2. Қурбонлик қилиш;
3. Сочни олдириш ёки қисқартириш.

Агар ҳожи тош отишдан олдин қурбонлик қилса ёки соч олдириб қўйса ёки қурбонликдан олдин соч олдириб қўйса, жаримасига яна бир қурбонлик лозим бўлади. Тавофи зиёратни ушбу учта амалдан олдин қилиш суннатга хилоф бўлсада, лекин қурбонлик қилишни вожиб қилмайди.

19. Қурбонлик кунлари ҳарам ҳудудида соч олдириш. Қурбонлик кунлари чиқиб кетишидан аввал ҳарам ҳудудида соч олдириш ёки қисқартириш вожиб. Шунинг учун ҳарамдан ташқарида соч олдириш ёки ўн иккинчи зулҳижжа ўтгандан кейин соч олдириш ёки қисқартириш сабабли бир қурбонлик вожиб бўлади.

وَمَنْ أَخَّرَ الْخَلْقَ حَتَّى مَضَتْ أَيَّامُ النَّحْرِ فَعَلَيْهِ دَمٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ... وَإِنْ خَلَقَ فِي أَيَّامِ النَّحْرِ فِي غَيْرِ الْحَرَمِ فَعَلَيْهِ دَمٌ

“Қимки соч олдиришни наҳр кунлари ўтиб кетгунича кечиктирса, Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ) наздида зиммасига қурбонлик вожиб бўлади ... Ҳарамдан

бошқа жойда нахр (қурбонлик) кунлари соч олдирса, зиммасига қурбонлик вожиб бўлади”. (“Ҳидоя”)

20. Видолашув тавофи. Офоқий ватанига қайтиб кетаётган пайтда видолашув тавофини қилиши вожибдир. Уни тарк қилиш қонни вожиб қилади.

وَطَوَافُ الصَّدْرِ أَيُّ الْوَدَاعِ لِلْأَفَاقِيِّ غَيْرِ الْحَائِضِ

“Садр, яъни видолашув тавофи ҳоиза бўлмаган офоқий учун вожибдир”. (“Дуррул мухтор”)

وَمَنْ تَرَكَ طَوَافَ الصَّدْرِ أَوْ أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ مِنْهُ فَعَلَيْهِ شَأَةٌ

“Тавофи садрни ёки ундан тўртта шавтни тарк қилса, зиммасига қўй лозим бўлади”. (“Ҳидоя”)

Ҳажнинг қурбонлик вожиб бўлмайдиган вожиблари қуйидагилар:

1. Муздалифа йўлида шом билан хуфтон намозларини ўқимаслик. Арафотдан қайтишда шом ва хуфтон намозларини Муздалифага етиб келгандан кейин жам қилиб ўқиш вожиб. Шунинг учун ким Муздалифа йўлида шом билан хуфтон намозларини ўқиб қўйса, Муздалифага етиб келгандан кейин уларни қайтадан ўқиши вожиб бўлади. Лекин

у кишининг зиммасига қон ҳам, садақаи фитр ҳам вожиб бўлмайди. Балки, гуноҳкор бўлади.

2. Тавофдан кейин икки ракат намоз ўқиш. Ҳар тавофдан кейин икки ракат тавоф намозини ўқиш вожибдир. Агар адо қилмаса, вожибни тарк қилгани учун гунокор бўлади. Лекин жарима сифатида бирор нарса вожиб бўлишида олимлар ихтилоф қилганлар. Улардан баъзилари қон вожиб бўлади деган бўлсалар, қолганлари қон вожиб бўлмайди деб таъкидлаганлар. Шунинг учун бу намозни ҳарам ҳудудида адо қилиш суннат, вожиб эмас. Агар ватанига қайтиб боргандан кейин адо қилса ҳам зиммадаги вожиб адо бўлади. Шунинг учун уни тарк қилган киши зиммасига қурбонлик вожиб бўлмайди.

3. Саъйни Сафо тепалигидан бошлаш. Саъйни Сафо тепалигидан бошлашни баъзи олимлар вожиб деганлар. Баъзилар эса уни суннат деганлар. Лекин саъй қилишни Сафо тепалигидан бошламаслик билан зиммасига барчанинг наздида қон вожиб бўлмайди. Тавофни Марва тепалигидан бошлаган киши қайтадан Сафо тепалигидан бошлаши лозим бўлади ва жаримасига ҳеч нарса лозим бўлмайди. Агар қайтармаса, садақаи фитр лозим бўлади.

4. Тавофни ўнг тамондан бошлаш. Тавофни бошлашда ўнг қўл томондан киришиш

вожибдир. Бу амални баъзилар фарз, баъзилар суннат деганлар.

5. **Тавофни ҳажари асваддан бошлаш.** Тавофни ҳажари асваддан бошлашни “Дуррул мухтор” соҳиби вожиб деб айтган. Ушбу амални фарз, шарт ва суннат деганлар ҳам бор. Лекин саҳиҳи вожибдир. Уни тарк қилган киши зиммасига қурбонлик қилиш вожиб бўлмайди.

САФО ВА МАРВА ОРАСИДА САЪЙ ҚИЛИШГА ДОИР МУҲИМ МАСАЛАЛАР

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

“Албатта, Сафо ва Марва (тепаликлари) Аллоҳнинг шиорларидандир. Бас, ким ҳаж ёки умра қилганида у иккисини тавоф этса, унга гуноҳ йўқдир”. (Бақара сураси 158-оят)

Сафо билан Марва икки кичик тоғ бўлиб, Масжиди ҳарам ёнида жойлашган. Замзам кудуғи ҳам ўша ерда жойлашган. Иброҳим (алайҳиссалом)нинг аёллари Ҳожар онамиз ўғиллари Исмоил (алайҳиссалом) учун сув кидириб, у икки тоғ орасида етти бор у ёқдан бу ёққа кўтарилганлар. Еттинчи мартасида Марва томонга кўтарилиб қараганларида ўғиллари Исмоил (алайҳиссалом) ётган жойларидан

бир овоз эшитилди. Шунда ўғиллари олдига бордилар. Қарасалар, у ердан Аллоҳ таолонинг фазли билан Замзам булоғи оқиб турган эди. Бу ҳақда Имом Бухорий (раҳматуллоҳи алайҳ) куйидаги ҳадисни ривоят қилганлар:

وَجَعَلَتْ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ تُرْضِعُ إِسْمَاعِيلَ وَتَشْرَبُ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ حَتَّى إِذَا نَفِدَ مَا فِي السَّقَاءِ عَطِشَتْ وَعَطِشَ ابْنُهَا وَجَعَلَتْ تَنْظُرُ

إِلَيْهِ يَتَلَوَّى أَوْ قَالَ يَتَلَبَّطُ فَاِنْطَلَقَتْ كَرَاهِيَةً أَنْ تَنْظُرَ إِلَيْهِ فَوَجَدَتْ الصَّفَا أَقْرَبَ جَبَلٍ فِي الْأَرْضِ يَلِيهَا فَقَامَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَتْ الْوَادِي تَنْظُرُ هَلْ تَرَى أَحَدًا فَلَمْ تَرَ أَحَدًا فَهَبَّتْ مِنَ الصَّفَا حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ الْوَادِي رَفَعَتْ طَرْفَ يَدِهَا ثُمَّ سَعَتْ سَعِي الْإِنْسَانِ الْمَجْهُودِ حَتَّى جَاوَزَتْ الْوَادِي ثُمَّ أَنْتِ الْمَرْوَةَ فَقَامَتْ عَلَيْهَا وَنَظَرَتْ هَلْ تَرَى أَحَدًا فَلَمْ تَرَ أَحَدًا فَفَعَلَتْ ذَلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَلِكَ سَعِي النَّاسِ بَيْنَهُمَا

“Исмоил (алайҳиссалом)нинг оналари Ҳожар (розияллоҳу анҳо) фарзандини эмизиб, ўша сувдан ичар эди. Мешидаги сув тугагач ўзи ҳам, ўғли ҳам чанқаб қолди. Ўғлини безовта бўлаётгани ёки ерда думалаётганига каради. Унга қараб тураверишни хушламай кетди. Ўзига энг яқин жойда Сафо тоғини

кўрди ва унинг тепасига чиқди. Сўнг бирор кишини кўрармиканман деб водий томон юзланди ва ҳеч кимни кўрмай Сафо тоғидан тушди: Водийга етгач кўйлақларини бир четини кўтарди ва водийдан кўтарилгунича қийналиб қолган киши каби югурди. Сўнг Марвага чиқиб тепасида турди. Бирор кишини кўрармиканман, деб қаради ва ҳеч кимни кўрмади. Бу ишни етти бор қилди. Ибн Аббос (розияллоху анху) айтди: “Набий (соллаллоху алайҳи васаллам): “Сафо билан Марва ўртасидаги одамларни саъй қилишлари Ҳожар (розияллоху анҳо)нинг саъйидир”. (Бухорий ривояти)

Ҳожи тавофни тугатиб, тавоф намозини ўқийди, дуо қилиб, замзам сувидан ичгач, қора тошни истилом қилади ва Масжиди ҳарамдан чиқади. Чиқишда қуйидаги дуони ўқийди:

بِسْمِ اللَّهِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي
ذُنُوبِي وَاَفْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ.

“Бисмиллаҳи вас солату вас салааму ала расулиллаҳ. Аллоҳумма иғфир лий знобий вафтаҳ лий абвааб фадлик”. (“Ғуния ан-носик жаид”)

Маъноси: Аллоҳ номи ила чиқаман. Аллоҳнинг Расулига солаво ту саломлар бўлсин. Эй, Аллоҳим! Гуноҳларимни мағфират

қилгин ва раҳмат дарвозаларингни мен учун очгин.

Шундан кейин Сафо тоғи этагига келиб, қибла томонга юзланади, қўлларини кўтариб, Аллоҳ таолодан муродларини сўрайди ва такбир ҳамда таҳлил айтиб, саъй қилишга киришади. Яшил чироққа келган пайтда югуришга яқин, яъни тезроқ юради.

وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَكُونَ السَّعْيُ بَيْنَ الْمِيلَيْنِ فَوْقَ الرَّمْلِ دُونَ الْعَدْوِ
وَهُوَ جَزْيٌ شَدِيدٌ كَجَزْيِ الْفَرَسِ وَهُوَ سُنَّةٌ فِي كُلِّ شَوْطٍ

“Икки яшил чироқ ўртасида рамалдан тезроқ, чопишдан пастрок юриш мустаҳаб саналади. У отнинг юриши каби қаттиқ юришдир. Мана шу ҳар бир шавтда суннатдир”. (Мулла Али қори. “Маносик”. 173-б.)

Марвага етиб келиши билан бир айлана тўлиқ бўлади. Шунингдек, Марвадан Сафога етиб келганида иккинчи айлана тўлиқ бўлади. Еттинчи айлана Марвага етиб келиш билан тўлиқ бўлади. Саъй охирида қибла томонга юзланиб, Аллоҳ таолодан ўзининг муродларини сўрайди. Такбир, таҳлил, Аллоҳ таолога ҳамду сано ва Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га дуруди шариф айтиб, сўнг ўзининг ҳаққига ҳам дуо қилади.

كَوْنُهُ بَعْدَ طَوَافٍ مُّغْتَدِّ بِهٖ وَهُوَ اَنْ يَكُوْنَ اَرْبَعَةَ اَشْوَاطٍ فَاكْثَرَ

“Саъй эътиборга олинган тавофдан кейин қилиниши. Эътиборга олинган тавоф тўрт ёки ундан кўпроқ шавтдир”. (“Ғуния ан-носик жаид”. 132-б, Мулла Али Қорий. “Маносик”. 177-б.)

6. Ҳажнинг саъйи ҳаж ойларида бўлиши. Шаввол, зулқаъда ва зулҳижжанинг аввалги ўн куни ҳаж ойлари ҳисобланади. Умра учун вақт тайин қилинмаган.

САЪЙНИНГ ВОЖИБЛАРИ

Саъйнинг вожиблари олтита бўлиб, улар куйидагилар:

1. Саъй жунуб, ҳайз ва нифосдан пок бўлган ҳолатда қилинган тавофдан кейин бўлиши.

2. Тартибга риоя қилиш. Баъзилар тартибни саъйнинг шартлари қаторига қўшганлар. Тартибдан мурод саъйни Сафодан бошлаб, Марвада тугатишдир.

3. Узрсиз одамлар пиёда саъй қилиши вожиб. Агар узрли бўлса, уловга миниб саъй қилиши жоиз. Узрсиз одам уловда саъй қилса, зиммасига қурбонлик қилиши лозим бўлади. Ҳозирги кунда кўплаб одамлар узрлари

бўлмаса ҳам уловда саъй қиладилар. Бундай ҳолатда уларга қурбонлик қилиш лозим бўлади.

4. Саъйнинг тўрт айланаси фарз, қолган уч айлана эса вожибдир.

إِكْمَالُ مَا زَادَ عَلَيْهِ عَلَى أَكْثَرِ أَشْوَاطِهِ فَإِنْ تَرَكَهُ صَحَّ سَعْيُهُ
وَعَلَيْهِ لِكُلِّ شَوْطٍ صَدَقَةٌ

“Тўртинчи вожиб, тўрт шавтдан қолганини тугатиб қўйиш вожибдир. Уларни тарк қилса, саъйи дуруст бўлади ва ҳар бир шавт эвазига садақа лозим бўлади”. (“Ғуния ан-носик жаид”. 134-б, “Ғуния ан-носик қадим”. 71-б)

5. Умранинг саъйида бошдан охиригача эҳромда бўлиш.

6. Сафо билан Марва орасидаги ҳар бир шавтни тўла қилиш, яъни ярмидан қайтиб кетмаслик.

САЪЙНИНГ СУННАТЛАРИ

Саъйнинг тўққизта суннати бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

1. Саъй қилишга киришишдан олдин ҳажари асвадни истилом қилиш.
2. Тавоф билан саъйни пайдарпай қилиш.
3. Сафо ва Марвага кўтарилиш.

4. Байтга юзланиш — Сафо ва Марва тепалигига кўтарилгандан кейин қиблага юзланиш.

5. Саъйнинг шавтларини пайдарпай қилиш.

6. Жунуб ва ҳайздан пок бўлиш.

7. Саъйни таҳорат билан қилиш.

8. Икки яшил чизиқ орасида тез юриш.

9. Авратни беркитиб саъй қилиш.

ҲАЖНИНГ СУННАТЛАРИ

Ҳаж сафарига отланмоқчи бўлган киши ҳажнинг суннатларига ҳам алоҳида эътибор қаратиб, уларни ёдлаб олиши керак. Чунки суннати муаккадани тарк қилган кишига жарима сифатида қурбонлик ёки садақа вожиб бўлмасада, гуноҳкор бўлади. Уни адо этган кишига эса Аллоҳ таоло томонидан ажру савоб берилади.

Уларнинг энг муҳимлари қуйидагилар:

1. Маккалик бўлмаган ифрод ёки қирон ҳаж қилувчи ҳожиларнинг тавофи кудум қилишлари. Тавофи кудумни тавофи лиқо (кўришув тавофи), тавофи вуруд (ташриф тавофи) ҳам дейилади. Таматту ҳажи ёки умра қилувчи учун бу тавоф суннат эмас.

Унинг тартиби: ифрод ҳаж қилувчи ҳарамга киргандан кейин тезлик билан бир

тавоф қилиб олади. Ўша тавофга кудум тавофи дейилади. Қирон қилувчи умра билан ҳажга бирга эҳромга кириб, ҳарамга, киргандан кейин биринчи умра арконларини адо қилиб бўлгандан кейин нафл тарзида бир тавоф қилади. Мана шу қирон қилувчининг тавофи кудуми ҳисобланади.

Эслатма: қирон қилувчи аввал умра қилиб, кейин тавофи кудум қилиши суннатдир. Лекин унинг аксини қилиши, яъни биринчи тавофи кудум қилиб, кейин умра қилиши суннат эмас.

2. Ҳаж имоми учта жойда хутба қилиши: зулҳижжанинг еттинчи куни Маккада, тўққизинчи куни Арафотда, ўн биринчи куни Минода. У ҳар бир хутбада ҳаж арконларини тушунтириб беради.

3. Тарвия куни, яъни зулҳижжанинг саккизинчи куни субҳида ўзи яшаб турган ҳарам худудидан эҳромга кириб Минога равона бўлиши.

4. Арафадан олдинги кечани Минода ўтказиш.

5. Зулҳижжанинг тўққизинчи куни куёш чиққандан кейин Минодан Арафотга отланиш.

6. Имкон топа олса пешин намозидан олдин Арафотда ювиниш.

7. Зулҳижжанинг ўнинчи куни тунда Арафотдан тушгандан кейин Муздалифада тунаш.

8. Зулҳижжанинг ўнинчи куни қуёш чиқишидан олдин Муздалифадан Минога отланиш.

9. Зулҳижжанинг ўнинчи – ўн иккинчи кунларини Минода ўтказиш.

10. Эҳромга киргандан бошлаб то ақаба тошларининг биринчисини отгунича кўп талбия айтиш.

ЗАМЗАМ СУВИ МАСАЛАЛАРИ

وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَأْتِيَ زَمَزَمَ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْخُرُوجِ إِلَى الصَّفَا
فَيَشْرَبَ مِنْهَا وَيَتَضَلَّعَ، وَيُفْرِغَ الْبَاقِيَ فِي الْبِنْرِ وَيَقُولُ ”اللَّهُمَّ
إِنِّي أَسْأَلُكَ رِزْقًا وَاسِعًا وَعِلْمًا نَافِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ

“Икки ракат тавоф намозидан кейин, Сафо тоғига чиқишдан олдин, Замзам олдига келиб ундан ичишлик мустахаб саналади. Сув ичаётган пайтда: “Аллоҳим мен Сендан кенг ризқ, фойдали илм ва барча касалликлардан шифо сўрайман”, – дейди”. (“Фатхул қодийр”)

Замзам сувида таҳорат ва ғусл қилиш жоиз ва дуруст. Бу одоб-ахлоққа хилоф иш эмас. Балки, Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам), саҳобаи киром ва мужтаҳидлардан собит бўлган ишдир.

ويجوز الاغتسال والتوضؤ بماء زمزم على وجه التبرك

“Табаррукланиш мақсадида, замзам суви билан ғусл ва таҳорат қилиш жоиздир”.
 (“Ғуния қадим”)

Замзам сувини қибла томонга юзланиб, тик туриб ичишлик суннат. Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам замзам сувини тик туриб ичганлар. Ичаётган пайтда ният қилинади.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ شَرِبَ مِنْ مَاءِ زَمَزَمَ وَهُوَ قَائِمٌ

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) замзам сувини тик турган ҳолатда ичдилар”. (Насоий ривояти)

عن جابر رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ” مَاءُ زَمَزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ ”. وهذا مما عمل العلماء والأخبار به، فشرّبوه لمطالب لهم جليّة فنالوها. قال العلماء: فيستحب لمن شربه للمغفرة أو للشفاء من مرض ونحو ذلك أن يقول عند شربه: اللَّهُمَّ إِنَّهُ بَلَّغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ” مَاءُ زَمَزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ ” اللَّهُمَّ وَإِنِّي أَشْرَبُهُ لِتَغْفِرَ لِي وَلِتَقْعَلَ بِي كَذَا وَكَذَا، فَاغْفِرْ لِي أَوْ افْعَلْ. أَوْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْرَبُهُ مُسْتَشْفِئاً بِهِ فَاشْفِنِي، وَنَحْوَ هَذَا، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

Жобир (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): “Замзам суви нимага ичилса, ўшангадир”, – дедилар”. Бунга уламолар ва ахёрлар амал қилганлар. Улар улуғ мақсадларни ният қилиб ундан ичганлар ва уларга эришганлар. Уламолар: “Гуноҳини кечиришлиги ёки касалига шифо сўраб ичаётганда: “Эй, Аллоҳим! Менга Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг: “Замзам сувини нима мақсадда ичилса, албатта унга эришилади”, – деган ҳадислари етди. Эй, Аллоҳим! Мени мағфират қилишинг учун, фалон, фалон мақсадларимни ҳосил қилишинг учун, у билан Сендан шифо сўраб ичаман, мағфират қилгин, муродимни ҳосил қилгин ва шифо бергин, дейиши мустаҳабдир”, – деганлар”. (“Азкор”)

Аллоҳ таоло замзам қудуғига шундай барака берганки, у ҳаргиз тугаб қолмади. Ва яна ушбу сувга Аллоҳ таоло озуқа бўлиш хусусиятини ҳам солиб, уни турли дардларга шифо қилган. Шу сабабли ушбу сувдан олиб кетиб, қариндош-уруғ ва яқинларга улашиш суннат ва мустаҳабдир. Замзам сувидан ватанга қанча олиб кетиш имкони бўлса, ўшанча олиб кетиш керак. Зеро, Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам ўзлари билан замзам сувидан

олиб кетганлар ва Ҳасан ҳамда Ҳусайн (розияллоҳу анҳу)ларнинг танглайларини замзам билан кўтарганлар. Шу билан бирга, беморларга ҳам ундан ичирганлар. “Раддул мухтор”да шундай баён этилган:

وَيُسْتَحَبُّ حَمْلُهُ إِلَى الْبِلَادِ، فَقَدْ رَوَى التِّرْمِذِيُّ {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا كَانَتْ تَحْمِلُهُ وَتُخْبِرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَحْمِلُهُ} ” وَفِي غَيْرِ التِّرْمِذِيِّ ” {أَنَّهُ كَانَ يَحْمِلُهُ، وَكَانَ يَصُبُّهُ عَلَى الْمَرْضَى وَيَسْقِيهِمْ. وَأَنَّهُ حَنَّكَ بِهِ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا} .”

“Замзам сувини ватанга олиб кетиш мустаҳабдир. Термизий Оиша (розияллоҳу анҳо)дан ривоят қилган ҳадиси шарифда: “Оиша (розияллоҳу анҳо) ўзи билан замзам сувини олиб кетар ва Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай қилар эдилар, деб хабар берар эдилар”. Термизийдан бошқаларнинг ривоятида: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ўзлари билан замзам олиб кетар ва беморлар устидан куйиб, уларга ичирар эдилар. Шунингдек, Ҳасан ва Ҳусайн (розияллоҳу анҳу)ларни ҳам замзам суви билан танглайини кўтарганлар”. (“Раддул мухтор”)

УМРА

“Умра” сўзи “зиёрат” маъносини англатади. Истилоҳда эса муайян шартларга амал қилган ҳолда Аллоҳ таолонинг Байти-ни зиёрат қилишга айтилади.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ

“Ҳаж ва умрани Аллоҳ учун мукаммал адо этинг!” (Бақара сураси 196-оят)

Умра қилиш фарз ёки вожиб эмас. Балки саҳиҳ қавлга биноан суннати муаккада. Бу ибодат учун вақт, кун, ой тайин қилинмаган. Йил бўйи исталган вақтда умра қилиш мумкин. Лекин зулҳижжанинг тўққизинчи кунидан ўн учинчи кунигача беш кун ҳаж ибодатлари билан машғул бўлгани туфайли, бу кунларда умра қилиш дуруст эмас.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ سُمَيِّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي صَالِحِ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ

Абу Ҳурайра (розияллоху анху)дан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи васаллам): “Умра (кейинги) умрагача иккиси ора-

сидаги нарсаларга каффоротдир. Мабрур ҳажнинг мукофоти эса фақат жаннатдир”, — дедилар”.

الْعُمْرَةُ وَتَسْمَى الْحَجَّ الْأَصْغَرَ وَهِيَ فِي الْعُمْرِ مَرَّةٌ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ
لِمَنْ اسْتَطَاعَ وَهُوَ الْمَذْهَبُ

“Кичик ҳаж деб номлангучи умрани қодир бўлган киши умрида бир бор адо қилиши суннати муаккададир. Мазҳабимиз шуни ихтиёр қилган”. (“Ғуния жаид”)

УМРА ИБОДАТИНИНГ ФАЗИЛАТИ

Ҳаж ва умра ибодатига борган зиёратчилар Аллоҳ таолонинг меҳмони ҳисобланадилар. Улар Мезбондан нима сўрашса, беради. Истиғфор айтишса, қабул қилади. Бу ҳақида ҳадиси шарифда шундай дейилган:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: “الْحَاجُّ وَالْعُمْرَارُ وَقَدْ أَلَّفَهُ اللَّهُ إِنْ دَعَاهُ أَجَابَهُمْ وَإِنْ اسْتَغْفَرُوا غُفِّرَ لَهُمْ”

Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): “Ҳожи ва умра қилувчи Аллоҳнинг меҳмонидир. Агар Аллоҳга

дуо қилсалар, дуоларини ижобат қилади. Агар Ундан мағфират сўрасалар, уларни мағфират қилади”, – дедилар”. (Ибн Можа ривояти)

عن عثمان بن أبي العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاعْلَمْ أَنَّ الْعُمْرَ هِيَ الْحَجُّ الْأَصْغَرُ وَأَنَّ عُمْرَةَ خَيْرَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَحُجَّةٌ خَيْرٌ مِنْ عُمْرَةٍ

Усмон ибн Абул Ос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: “Билгинки, умра – кичик ҳаждир. Умра дунё ва ундаги барча нарсалардан яхшидир. Ҳаж эса умрадан яхшидир”. (Муъжсами кабирдан қисқартирилган ҳолда келтирилган)

عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَتْ أُمُّ سَلِيمٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ حَجَّ أَبُو طَلْحَةَ وَابْنَهُ وَتَرَكَانِي فَقَالَ يَا أُمَّ سَلِيمٍ عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حُجَّةً

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Умму Сулайм Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хузурига келиб: “Абу Талҳа ва унинг ўғли ҳаж қилиб, икковлари мени тарк қилишди”, – деди. Шунда у зот: “Эй Умму Сулайм! Рамазонда қилинган

умра (*ажру савобда*) ҳажга баробар бўлади”,
– дедилар”. (*Ибн Ҳиббон ривояти*)

Халқ орасида жума кунига тўғри келган ҳаж – “ҳажжи акбар” дейилиши машҳур бўлиб кетган. Лекин бу гап ҳадис ва фикҳий китобларнинг бирортасида ҳамда мужтаҳидларнинг сўзларида учрамайди. Ҳадис ва фикҳий китобларда ҳар қандай ҳаж “ҳажжи акбар”, умра эса “ҳажжи асғар” деб айтилган.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: الْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمَ النَّحْرِ وَالْحَجُّ الْأَصْغَرُ
الْعُمْرَةُ

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу): “Ҳажжи акбар наҳр кунини, ҳажжи асғар эса умрадир”, – деди”. (Сунани Насоий)

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ وَالشَّعْبِيُّ وَعَطَاءٌ: الْأَكْبَرُ الْحَجُّ وَالْأَصْغَرُ
الْعُمْرَةُ

“Зухрий, Шаъбий ва Ато (раҳматуллоҳи алайҳ)лар: “Каттаси ҳаж, кичиги умрадир”. (“Раддул мухтор”)

Айни дамда Арафотда туриш жума кунига тўғри келган ҳаж бошқа ҳажлардан фазилятлироқ экани қайд этилган.

قَالَ الرَّمْلِيُّ قَالَ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْضَلُ الْأَيَّامِ يَوْمُ
عَرَفَةَ وَإِذَا وَافَقَ يَوْمَ جُمُعَةٍ فَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ حِجَّةً فِي
غَيْرِ يَوْمِ جُمُعَةٍ

“Рамлий айтди: “Расулуллох (соллаллоху алайҳи васаллам): “Кунларнинг энг афзали арафа кунидир. Агар арафа жума кунига тўғри келса, жума кунига тўғри келмаган етмишта ҳаждан афзалдир”. (“Баҳрур роиқ”)

УМРА АМАЛЛАРИ

Умрага тегишли амаллар тўртта. Улар:

1. **Эҳромга кириш** – маккалик ёки хиллик киши умранинг эҳромига ҳарам ҳудудидан ташқарига чиқиб, миқотдан ташқарида истикомат қилувчилар эса миқот ёки ундан олдиндан эҳромга киришлари шарт.

2. **Умра тавофи.**

3. **Сафо ва Марва тепалигида саъй қилиш.**

4. **Соч олдириш ёки қисқартириш.**

Умра қилмоқчи бўлган киши ушбу тўрт амални бажариши керак. Булардан умра тавофи фарз, Сафо ва Марва орасида саъй қилиш ва соч олдириш вожиб амалдир.

Эслатма:

1.	<i>Умра учун эҳрамга кириш</i>	Фарз
2.	<i>Умра тавофи</i>	Фарз
3.	<i>Умранинг саъйи</i>	Вожиб
4.	<i>Соч олдириш ёки қисқартириш</i>	Вожиб

Умранинг юқоридаги тўрт амалида тартибга риоя қилиш зарур. Яъни аввал саъй, ундан кейин тавоф қилса, қилган саъйи тўғри бўлмайди. Уни қурбонлик қилиш билан ҳам тўғрилаб бўлмайди, тавофдан кейин қайтадан саъй қилиш лозим бўлади. Саъй билан соч олдириш орасида тартибга риоя қилиш эса вожиб. Агар умра тавофидан кейин соч олдириб ёки қисқартириб, ундан кейин саъй қилса, қурбонлик қилиши вожиб бўлади. Лекин тартиб билан иккинчи марта қайтадан саъй қилиш лозим бўлмайди.

УМРАНИНГ КАФФОРОТИ

Умра амалларида хато ёки қасддан хато содир бўлса, каффоротига қурбонлик қилиш ёки уни бошқатдан бажариш лозим бўлади. Умранинг каффоротига қўй ёки эчки сўйиш вожиб бўлади.

РАМАЗОН ОЙИДА УМРА ҚИЛИШ

Умрани йил давомида қилиш мумкин, лекин рамазон ойида қилинган умра савоби етмиш баробар зиёда бўлади. “Саҳиҳи Бухорий”да келган ҳадисга кўра, Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) рамазоннинг умраси ҳажга баробар бўлади, деганлар.

Бошқа бир ҳадисда рамазон ойида умра қилган кишига Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга ҳаж қилганлик савоби берилиши айтилган.

Шу боис имкон бўлса, рамазон ойида умра қилишга ҳаракат қилиш афзал.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ كَحَجَّةٍ مَعِيَ

“Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу) Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг Рамазонда қилинган умра мен билан бирга қилинган ҳаж кабидир, деганларини эшитган”. (Табароний ривояти)

عَنْ بِنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَتْ أُمُّ سَلِيمٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ حَجَّ أَبُو طَلْحَةَ وَابْنُهُ وَتَرَكَانِي فَقَالَ يَا أُمَّ سَلِيمٍ عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَغْدِلُ حَجَّةً

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Умму Сулайм Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) хузурларига келиб: “Абу Талҳа ва унинг ўғли ҳаж қилиб, иккалалари ҳам мени қолдириб кетишди”, – деди. Шунда у зот: “Эй, Умму Сулайм рамазонда қилинган умра (ажру савобда) ҳажга баробар бўлади”, – дедилар”. (Ибн Ҳиббон ривояти)

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَعُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَقْضِي حَجَّةً أَوْ حَجَّةً مَعِيَ

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): “Рамазонда қилинган умра ҳажга ёки мен билан қилинган ҳажга тенг”, – дедилар”. (Имом Муслим ривояти)

عن أم معقل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: “اعتصري في رمضان، فإن عمرة في رمضان تعدل حجة

Умму Маъқал (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

“Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар:

“Рамазонда умра қилинглр, чунки Рамазонда қилинган умра (ажру савобда) ҳажга тенгдир”. (Термизий ривояти)

Ҳаж ва умра ибодатининг жадвали

Ҳожиларимизга қулай бўлиши учун ҳаж ва умрада бажариладиган фарз, вожиб ҳамда суннат амалларни қуйидагича жадвал кўринишида тақдим қиламиз.

Ифрод хажининг амаллари			Қирон хажининг амаллари	
1	Эҳромга кириш	Шарт	Ҳаж ва умра иккиси учун бирдан эҳромга кириш	Шарт
2	Рамл (пахлавонча юриш) билан тавофи кудум қилиш	Суннат	Умра тавофи	Рукн
3	Сафо ва Марво тепалигида саъй қилиш	Вожиб	Умра тавофида рамл қилиш	Суннат
4	Арафотда туриш	Рукн	Умра саъйи	Вожиб
5	Муздалифада туриш	Вожиб	Рамл билан тавофи кудум қилиш	Суннат
6	Қурбонлик куни жамраи ақабада шайтонга тош отиш	Вожиб	Ҳажнинг саъйи	Вожиб

7	Соч олдириш ёки кискартириш	Вожиб	Арафотда туриш	Рукн
8	Зиёрат тавофи	Рукн	Муздалифада туриш	Вожиб
9	Ўн биринчи ва ўн иккинчи кунлари шайтонга тош отиш	Вожиб	Қурбонлик куни жамраи ақабада шайтонга тош отиш	Вожиб
10	Минода кечани ўтказиш	Суннат	Қурбонлик қилиш	Вожиб
11	Видолашув тавофи	Вожиб	Соч олдириш ёки кискартириш	Вожиб
12			Жамраи ақабага тош отиш, қурбонлик ва соч олдиришда тартибга риоя қилиш	Вожиб
13			Зиёрат тавофи	Рукн
14			Ўн биринчи ва ўн иккинчи кунлари шайтонга тош отиш	Вожиб
15			Минода кечани ўтказиш	Суннат
16			Видолашув тавофи	Вожиб

Таматту хажининг амаллари		Умра амаллари	
Умра учун эҳромга кириш	Шарт	Умра учун эҳромга кириш	Шарт
Умра тавофи	Рукн	Умра тавофи	Рукн
Рамал билан умра тавофини қилиш	Суннат	Умранинг саъйи	Вожиб
Умранинг саъйи	Вожиб	Соч олдириш ёки кискартириш	Вожиб
Умра арконларидан кейин соч олдириш ёки кискартириш	Вожиб	Видолашув тавофи	на вожиб, на суннат
Саккизинчи зулҳижжа куни ҳаж учун эҳромга кириш	Шарт		
Арафотда туриш	Рукн		
Муздалифада туриш	Вожиб		
Қурбонлик куни жамраи ақабада шайтонга тош отиш	Вожиб		

Курбонлик килиш	Вожиб		
Соч олдириш	Вожиб		
Жамраи ақабага тош отиш, курбонлик ва соч олдиришда тартибга риоя килиш	Вожиб		
Зиёрат тавофи	Рукн		
Ҳажнинг саъйи	Вожиб		
Ўн биринчи, ўн иккинчи кунларнинг тошини отиш	Вожиб		
Минода кечани ўтказиш	Суннат		
Видолашув тавофи	Вожиб		

ҲАЖНИНГ БЕШ КУНИ

Ҳажнинг биринчи куни: зулҳижжанинг саккизинчи куни ҳажнинг биринчи куни ҳисобланади. У кунда қуйидаги амаллар бажарилади:

- Бомдод намозидан кейин Мино томонга йўл олиш;
- Минода пешин, аср, шом, хуфтон ва зулҳижжанинг тўққизинчи кунининг бомдод намозларини адо этиш. Ҳозирги кунда ҳаж ишчи гуруҳи еттинчидан саккизинчига ўтар кечаси ҳожиларни Минога олиб чиқиб кетмоқдалар. Турли кўнгилсиз ҳолатларга тушмаслик учун улар билан Минога чиқиб кетиш лозим.

Ҳажнинг иккинчи куни: зулҳижжанинг тўққизинчи куни ҳажнинг иккинчи куни ҳисобланади. У куни бомдод намозидан кейин Арафотга равона бўлинади. Арафотда пешин вақти киргач, пешин билан аср намозлари биргаликда адо этилади. Арафот нусукларини⁵ бажариб бўлингач, қуёш ботгандан кейин Муздалифага қараб йўлга чиқишади. Муздалифада хуфтон вақти кирганда шом билан хуфтон намозлари жам қилинади. Шу кеча Муздалифада ўтказилади.

Ҳажнинг учинчи куни: зулҳижжанинг ўнинчи куни ҳажнинг учинчи куни ҳисоб-

⁵ Ҳажнинг амалларига нуск дейилади.

ланади. Шу куни тўртта вожиб, битта фарз, жами бешта ҳаж амали бажарилади. Улар куйидагилар:

1. Муздалифада бомдод намозини ўқигандан кейин, куёш чиқишидан олдин вуқуф қилиш ва Куёш чиқишидан бироз аввал Минога равона бўлиш.

2. Минога келиб, аввал жамраи ақаба (катта шайтон)га тош отилади. Жамраи ақабага тош отишнинг энг афзал вақти зулҳижжанинг ўнинчи куни куёш чиққандан бошлаб заволгачадир. Аслида заволдан кейин тош отилса ҳам карохиятсиз, дуруст бўлаверади. Лекин куёш ботиши билан тош отиш учун макруҳ вақт киради. Агар шомгача тиқилинч бўлиб, бу тиқилинч шомдан кейин ҳам давом этса, жамраи ақабага куёш ботгандан кейин тош отиш макруҳ бўлмайди.

3. Агар ҳожи таматту ёки қирон ҳажига ният қилган бўлса, ўнинчи зулҳижжа куни шайтонга тош отгандан кейин қурбонлик қилади.

4. Агар ҳожи таматту ёки қирон ҳажига ният қилган бўлмаса, жамраи ақабадан кейин сочини олдиради. Агар таматту ёки қирон ҳажига ният қилган бўлса, сочини қурбонликдан кейин олдиради.

5. Ҳажнинг энг муҳим рукни ва фарзи зиёрат тавофидир. Ўнинчи зулҳижжа куни имкони борича зиёрат тавофини қилиш афзал

ва яхшидир. Агар тавофи зиёратни шу куни қилишнинг имкони бўлмаса, ўн биринчи, ўн иккинчи кунларигача кечиктириш мумкин, лекин ўн иккинчи зулҳижжанинг қуёши ботишидан аввал зиёрат тавофидан фориғ бўлиш вожибдир. Ўнинчи зулҳижжада қилинадиган амаллар адо этилгач, Минога келиб, кеча шу ерда ўтказилади. Ўн биринчи, ўн иккинчи кечаларни ҳам Минода ўтказиш суннатдир.

Ҳажнинг тўртинчи куни: ҳажнинг тўртинчи куни зулҳижжанинг ўн биринчи кунига тўғри келади. У кунда фақат бир амал қилинади. Бу амал заволдан кейин учта жамаротга тош отишдир. У куннинг тошларини заволдан илгари отиш жоиз эмас, аксинча, заволдан кейин, қуёш ботишидан аввал тош отиш афзалдир. Қуёш ботгандан кейин эса макруҳ вақт бошланади. Тиқилинч сабабли у куннинг тошларини отиш шомдан кейинга сурилиб кетса, субҳи содиқдан аввалроққача тош отиш кароҳиятсиз, дуруст бўлади. Тош отишни узрсиз ортга суриш макруҳдир, лекин тош отишни кечиктиргани учун ҳожининг зиммасига ҳеч нарса вожиб бўлмайди. Кейинги куннинг субҳи тугагунча шайтонга тош отиб олмасагина ҳожининг зиммасига жонлиқ сўйиш вожиб бўлади. Ўн иккинчи куннинг заволидан кейин бу амалнинг қазосини қилиш лозим бўлади. Ўн биринчи куннинг

тошини отиш вақти ўн иккинчи куннинг субҳи киргунича давом этади. Бу тахминан 16-17 соатни ташкил қилади. Ўн биринчи куннинг кечасини Минода ўтказиш суннатдир.

Ҳажнинг бешинчи куни: ҳажнинг бешинчи куни зулҳижжанинг ўн иккинчи кунига тўғри келади. Шу куни заволдан кейин шайтонга уч жойда тош отилади. Минодан Маккаи Мукаррамага чиқиб кетишни хоҳлаганлар қуёш ботишидан олдин тош отиб бўлиб, Минодан чиқиб кетишлари мумкин. Тошларни тикилинч туфайли ота олмаганлар кечаси бўлса ҳам отиб, Минодан чиқиб кетиши кароҳиятсиз, жоиздир. Бироқ бепарволик қилиб, тош отишга кечикиш ва шунинг учун тошни кечаси отиб, Минодан чиқиб кетиш макрухдир. Лекин шунда ҳам ҳеч қандай каффорот лозим бўлмайди. Узрли сабаб ёки тикилинч туфайли зулҳижжанинг ўн учинчи куни субҳи содиғидан аввал шайтонга тош отиб, Маккаи Мукаррамага чиқиб кетилса, кароҳиятсиз дуруст бўлади.

Агар ҳожи ўн учинчи куннинг субҳи содиғигача Минода қолиб кетса, бу куннинг тошини ҳам отиш лозим бўлиб қолади. Ўн учинчи куннинг тошини отиш ҳам заволдан кейин бошланади. Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ)нинг фикрларига кўра заволдан олдин тош отиш жоиз бўлса-да, макрухдир. Ўн учинчи куннинг қуёши ботгач, шайтонга тош отиш вақти батамом тугайди.

**ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР
РЎЙХАТИ**

1. А.Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Т. 2016.
2. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. Саҳиҳ ал-Бухорий. – Покистон: “Алтоф эйн санз”, 2008.
3. Абу Исо Муҳаммад ибн Исо Термизий. Жомий ат-Термизий. – Покистон: “Алтоф эйн санз”, 2009.
4. Абу Довуд Сулаймон ибн Ашъас Сижистоний. Китоб ас-сунан // Муҳаммад Аввома таҳқиқи. – Макка: “ал-Мактаба ал-маккия”, 1998.
5. Абдулҳамид Маҳмуд Тохмоз. Ал-Фикҳ ал-ҳанафий фи савбиҳи ал-жадид. – Байрут: “ад-Дор аш-шомия”, 2009.
6. Алоуддин Ҳаскафий. Дурр ал-мухтор. – Байрут: “Дор ал-кутуб ал-илмия”, 2002.
7. Алоуддин Косоний. Бадоиъ ас-саноиъ фи тартиб аш-шароиъ. – Қоҳира: “Дор ал-ҳадис”, 2003.
8. Бадриддин Айний. Ал-Биноя фи шарҳ ал-Ҳидоя. – Байрут: “Дор ал-фикр”, 2009.
9. Бурҳониддин Марғиноний. Ҳидоя // Абдулҳай Лакнавий таҳқиқи. – Карачий: “Идора ал-Қуръон”, 1997.
10. Ибн Обидин. Раддул мухтор. – Риёз: “Олам ал-кутуб”, 2003.

МУНДАРИЖА

I. Ҳажнинг фазилати ва ислом динида тутган ўрни

Ҳаж ибодатининг ислом динида тутган ўрни	3
Ҳажнинг фазилати.....	6
Ҳажнинг турлари	11

II. Ҳажнинг вожиб бўлиши ва унинг рукнлари

Ҳажнинг вожиб бўлиш шартлари.....	17
Ҳаж ибодатини адо қилишга қўйилган шартлар ..	19
Ҳажнинг фарзлари.....	23
Эҳром ва унга тегишли масалалар	24
Талбия лафзи ва унга тегишли ҳукмлар	27
Эҳромда ман қилинган ишлар.....	32
Арафот масалалари	40
Муздалифага оид масалалар.....	43
Мино масалалари.....	45
Тавоф масаласи.....	49
Ҳажнинг вожиблари	66
Сафо ва марва орасида саъй қилишга доир муҳим масалалар	80
Саъй вақтида талбия айтиш	84
Саъйни марвадан бошлаш ботил	84
Саъйнинг вожиблари.....	86
Саъйнинг суннатлари.....	87
Ҳажнинг суннатлари	88
Замзам суви масалалари	90
Умра.....	94
Умра ибодатининг фазилати.....	95
Умра амаллари.....	98
Умранинг каффороти.....	99
Рамазон ойида умра қилиш.....	100

Иловалар

Ҳаж ва умра ибодатининг жадвали.....	102
Ҳажнинг беш куни.....	106
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	110

А. Аллоқулов

ИСЛОМНИНГ БЕШ УСТУНИ:

ҲАЖ

Тошкент ислом университети
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2017

Ношир: Саидафзал Санджалолов

Мухаррирлар: Сарвар Очилов,
Одина Эргашева

Мусахҳиҳ: Тўлқин Норматов

Бадиий муҳаррир: Файзулло Собиров

Саҳифаловчилар: Лутфулло Абдуллаев,
Шахло Ҳикматова

Матн терувчи: Зулфия Алимова

Нашриётнинг гувоҳнома рақами

АІ № 224. 2012 й. 16 ноябрь.

Босмахонага 04.10.2017 йилда берилди.

Бичими 70x90 ¹/₃₂ Шартли б.т. 6,5. Нашр т. 6,7.

Адади 3000 нусха. Буюртма № 61.

Баҳоси шартнома асосида.

Тошкент ислом университети нашриёт-матбаа
бирлашмаси босмахонасида чоп этилди.
100011. Тошкент ш. А.Қодирий, 11.